

Acerca de este libro

Esta es una copia digital de un libro que, durante generaciones, se ha conservado en las estanterías de una biblioteca, hasta que Google ha decidido escanearlo como parte de un proyecto que pretende que sea posible descubrir en línea libros de todo el mundo.

Ha sobrevivido tantos años como para que los derechos de autor hayan expirado y el libro pase a ser de dominio público. El que un libro sea de dominio público significa que nunca ha estado protegido por derechos de autor, o bien que el período legal de estos derechos ya ha expirado. Es posible que una misma obra sea de dominio público en unos países y, sin embargo, no lo sea en otros. Los libros de dominio público son nuestras puertas hacia el pasado, suponen un patrimonio histórico, cultural y de conocimientos que, a menudo, resulta difícil de descubrir.

Todas las anotaciones, marcas y otras señales en los márgenes que estén presentes en el volumen original aparecerán también en este archivo como testimonio del largo viaje que el libro ha recorrido desde el editor hasta la biblioteca y, finalmente, hasta usted.

Normas de uso

Google se enorgullece de poder colaborar con distintas bibliotecas para digitalizar los materiales de dominio público a fin de hacerlos accesibles a todo el mundo. Los libros de dominio público son patrimonio de todos, nosotros somos sus humildes guardianes. No obstante, se trata de un trabajo caro. Por este motivo, y para poder ofrecer este recurso, hemos tomado medidas para evitar que se produzca un abuso por parte de terceros con fines comerciales, y hemos incluido restricciones técnicas sobre las solicitudes automatizadas.

Asimismo, le pedimos que:

- + *Haga un uso exclusivamente no comercial de estos archivos* Hemos diseñado la Búsqueda de libros de Google para el uso de particulares; como tal, le pedimos que utilice estos archivos con fines personales, y no comerciales.
- + *No envíe solicitudes automatizadas* Por favor, no envíe solicitudes automatizadas de ningún tipo al sistema de Google. Si está llevando a cabo una investigación sobre traducción automática, reconocimiento óptico de caracteres u otros campos para los que resulte útil disfrutar de acceso a una gran cantidad de texto, por favor, envíenos un mensaje. Fomentamos el uso de materiales de dominio público con estos propósitos y seguro que podremos ayudarle.
- + *Conserve la atribución* La filigrana de Google que verá en todos los archivos es fundamental para informar a los usuarios sobre este proyecto y ayudarles a encontrar materiales adicionales en la Búsqueda de libros de Google. Por favor, no la elimine.
- + *Manténgase siempre dentro de la legalidad* Sea cual sea el uso que haga de estos materiales, recuerde que es responsable de asegurarse de que todo lo que hace es legal. No dé por sentado que, por el hecho de que una obra se considere de dominio público para los usuarios de los Estados Unidos, lo será también para los usuarios de otros países. La legislación sobre derechos de autor varía de un país a otro, y no podemos facilitar información sobre si está permitido un uso específico de algún libro. Por favor, no suponga que la aparición de un libro en nuestro programa significa que se puede utilizar de igual manera en todo el mundo. La responsabilidad ante la infracción de los derechos de autor puede ser muy grave.

Acerca de la Búsqueda de libros de Google

El objetivo de Google consiste en organizar información procedente de todo el mundo y hacerla accesible y útil de forma universal. El programa de Búsqueda de libros de Google ayuda a los lectores a descubrir los libros de todo el mundo a la vez que ayuda a autores y editores a llegar a nuevas audiencias. Podrá realizar búsquedas en el texto completo de este libro en la web, en la página <http://books.google.com>

Wieni A. M. 1777.

VIA

AD

VERITATEM

MORALEM

GENVINIS FVNDAMENTIS

SVPERSTRVCTAM

ET

A PRAESVMPPTIS OPINIONIBVS

ALISQVE INEPTIIS VACVAM

PRAEEVNTTE

NIC. HIER. GVNDLINGIO

REGVS. A. C1D1CCXXVI.

**Bayerische
Staatsbibliothek
München**

CAP. I.

DE VITA BEATA, ET QVAE
AD EAM MANVDVCIT, PHI-
LOSOPHIA MORALE.

§. I.

VT omnes homines ueritatem scire desi-
derant, et amoliri errorem laborant;
ita nemo est, qui non appetat uitam bea-
tam, fugiatque infelicem et aerumanosam.

II. Sed in hoc tamen sapientes ab im-
peritis atque ineptis differunt, quod hi peco-
rum ritu antecedentium gregem sequantur,
nec, qua eundem est, incedant; illi uero
acute primum peruideant, quid beatam uitam
efficiat, quidue destruat eandem.

III. Peruidere autem nemo potest, nisi
prius exactam felicitatis ideam animo com-
plectatur.

IV. In qua determinanda diu laboran-
dum non est. Nam si tum demum contenti
agimus, quando sine dolore sumus, consequi-
tur sane, ut dolor felicitati sit contrarius.

V. Ergo infelicitas dolor est; et felicitas
uicissim indolentia.

VI. Sentimus uero, nos tum demum do-
lere, quando aliquid nobis, quod appetimus,
deest, et acquiescere contra, quando, quod
desiderauimus, habemus.

VII. Itaque, ubi desiderium finit, quies
seu felicitas incipit; haecque desinit, ubi istud
incipit.

VIII. Ex quo colligitur, ut felicitas non
obti-

obtineatur sine desiderio, neque, quamdiu aliquid appetimus amplius, fimus plene beati.

IX. Quamobrem circumspicendum est cogitare, quid appetendum sit, in quo tandem aliquando acquiescimus.

X. In eo omnis Philosophiæ actiuae argumentum situm est. Quemadmodum enim, cum erramus, aliquid mente figuramus, quod extra eam non est, idque negligimus, quod in re ipsa obseruatur; ita uaria appetimus et confectamur, in quibus beata uita constitui non potest, eaque deuitamus, quae ad illam obtinendam perficiendamque plurimum faciunt.

XI. Ergo Ethica merito ars uocatur dirigendi appetitiones nostras, ut logica intellectum.

XII. Appetitiones autem recte diriguntur, quando speramus recte, itidemque metuimus apposite.

Consideretur Senecae acutum dictum: *ne gaudeas uanis, fundamentum hoc esse dixi: culmen est.*

XIII. Ex appetitionibus sanis mores boni resultant; ex recta morum constitutione philosophiæ moralis denominatio profluit. Mores autem sine actione concipi nequeunt.

XIV. Eam ob causam haec disciplina practica κατ' ἐξοχήν uocatur, quia circa agenda uersatur. Nam ratione finis omnis philosophia practica est, nulla theoretica.

XV. Praxes, seu actiones multiplicis generis sunt. Vel enim honestae sunt, uel inhonestae; iustae, uel iniustae; prudentes, uel imprudentes.

XVI. Honestae naturam humanam perficiunt, iustae conseruant, prudentes ab alienis iniuriis defendunt.

XVII. Philosophia moralis late accepta, prout et ethicam, et iurisprudentiam, et politicam comprehendit, has actiones omnes pro obiecto habet.

XVIII. Stricte sic dicta uero tantum circa honestas uersatur, quae uirtuti tanquam fundamento innituntur, et nostri intuitu honestae, respectu aliorum aequae, uocantur: quas nunc quidem explicatius, trademus. Leges enim bonae methodi requirunt, ne simul omnia, aut sane plurima, considerentur.

XIX. Decoras omittimus, utpote quae pro diuersa consideratione uel ad honestas referuntur merito, uel ad prudentes, quod in progressu clarius elucebit.

XX. Interea tamen recensitae actiones omnes appetitionum nostrarum indices atque effectus sunt: appetitiones a uoluntate proueniunt. Vnde relinquitur, ut uoluntas humana excutienda et contemplanda sit omnium primo.

XXI. Antequam uero id apposite fiat, inuestigemus primum, utrum etiam ueritas moralis speranda sit. Forte enim, uti *Pyrrho* gannit, nihil turpe, nihil honestum est; nihil iustum, nihil iniustum: forte *Carneadis* decantata utilitas in omni negotio praeualebit.

XXII. Sed iam in praeceptis logicis animaduertimus, eum, qui de omnibus inepte dubitat, quemadmodum *Pyrrho*, rationibus confutandum non esse, quia ab insania proxime abest.

XXIII. Alterum uero, *Carneadem* intellige.

tellige, tum demum audiemus; si honestatem ab utilitate uera posse separari ostenderit quisquam, aut hanc ab illa.

Inquiratur interea in *Carneadis* sententiam, atque simul doceatur; utrum *Lactantius* integra fide eius opinionem proposuerit?

XXIV. Ceteri, qui demonstrationes e philosophia morali eiciunt, rectius edocendi sunt. Ut enim hic nullae occurrunt figurae sensibiles, quemadmodum in disciplinis mathematicis; tamen modi, quos ipsi mente praecidimus, tam sunt clari atque euidentes, quam numeri, quos certis notulis distinguimus. Quod uero signa numeralia praestant in quantitatibus, id nomina eorumque definitiones exactae in moralibus praestabunt.

Notetur *Grotius*, qui non sustinuit magnum demonstrationibus moralibus adtribuere robur.

XXV. At difficile id esse praestitu, nemo non fatebitur. Ipse *Lockius* philosophus praestantissimus in hanc disciplinam sese infundere ausus non est. Lineas, figuras, circulos, angulos, numeros, ante oculos habemus: obligatio, bonum, ius, cetera, a sensibus longe remota sunt; in definitionibus autem facile ambiguitas sese occultit: quid? quod maxima hominum pars affectibus ducitur.

XXVI. Hi faciunt, ut, quod appetimus ipsimet, uere bonum pronuntiemus; et quod uel metuimus, uel odio prosequimur, haud raro malum appellemus, adeoque alios quoque, si suppetat potentia, a boni cognitione auertere conemur.

XXVII. Interea cum, quae difficilia sunt,

sunt, itidem appareant pulchra, faciamus periculum, definiētes, quae sunt obscura, definita probantes, aliena ressecantes.

§. XXVIII. Ea ratione non dubitamus, quin pleraque probe agitata animo ad liquidum queant perducī. Applicatio autem proprio uniuscuiusque iudicio relinquitur. Quae physicae considerationis sunt, et ex illa disciplina mutuo sumuntur, ad coniecturas pertinere saepius scripsimus.

Laudetur *Silbonius*, qui contra Scepticismum moralem mascula eloquentia scripsit: commendetur etiam *Ioannis Francisci Buddei* de Scepticismo morali dissertatio.

§. XXIX. Quamobrem nihil reliquum est, quam ut omnis aetatis homines ad hanc philosophiae partem excolendam perhumaniter inuitemus. Etiam iuuenibus hic locus est, sed adfiduis, et in labore pertinacibus; qui audiant non tantum, sed etiam discant, nec uerba solum, sed res excipiant.

Differatur, quam insulse Aristoteles iuuenes a morali-
libus auerterit.

CAP. II.

DE VOLVNTATE HVMANA EIVSQUE MVNERE.

§. I.

Hominis anima una est; sed plures in ea inueniuntur potentiae. Potissimae intellectus sunt et uoluntas.

§. II. Nomino potentias, ne fabulae quorundam aliquid tribuere uideamur, qui intellectum et uoluntatem saepe, tanquam res di-

stinctas, seu diuersa agentia considerant. Nam etsi sunt distincta ; tamen non aliter, quam potentia saltandi, et cantandi in homine differunt. Res et substantias peculiare, quae existant seorsim, caue putes.

III. Interea obstinati adeo ingenii non sum, ut potentiarum uocabula mordicus defendenda iudicem.

i Vide, quae in hanc rem *Lockius* disserit de intellectu humano p. m. 277.

IV. Tu, si me audis, ipsam mentem, quae residet in capite, intueri et eam seipsam determinare animaduertes.

Dicatur de *Helmontio*, qui animam operari quoque in stomacho scripsit. Quare uoluntatem multi appellauerint cor, nonnulli etiam collocauerint in corde?

V. Omnis determinatio conatum, conatus potentiam, requirit.

VI. Potentia est uel actiua, uel passiuua. Ea immutat; haec facit, ut aliquid immutari possit.

VII. Igitur et agit anima, et patitur. Agit, cum eligit; patitur, antequam se ad electionem rei approbatae accingat: sicut, cum intelligit mens, et agit certa ratione, et patitur.

VIII. Igitur nulla uolitio sine passione et actione mente depingi potest.

IX. Pati significat moueri, agere mouere.

X. Vbi motus, ibi quoque aliquid, quod motum ciere aptum est, ponitur.

XI. Hoc mouens uel est in homine, uel extra hominem; eoque anima nec semper uult, quia interdum occasio uolendi deficit, nec, quando uult, sine causa sese mouet, moueturque.

XII. Ergo obiecta externa appetendi, seu uolendi copiam praebent.

XIII. Externum id omne appellamus, quod est extra ipsam uoluntatem. Quo sensu etiam cogitationes aliquid externi sunt.

XIV. Ea faciunt, ut anima uim suam euoluat eligendo, praesertim, si sub specie boni sese uiuide repraesentent.

XV. Ita enim a natura sumus facti, ut nunquam expetamus malum, quia deuitamus dolorem; et nunquam fugiamus bonum, quia eodem recreamur. Recreationem uero nemo mortalium respuet.

XVI. Eligendi uocabulum tam late capitur, ut etiam auersationem comprehendat simul.

XVII. Nam quando auersamur aliquid, eligimus sane aliud, et quando non nihil eligimus, ab alio, quod docet experientia, auertimur.

XVIII. Ergo electio et auersatio differunt tanquam impulsus et repulsus, tanquam terminus a quo et ad quem.

XIX. Ipsa uero electio non caeco quodam impetu, sed intellectu in consilium adhibito, merito suscipitur.

XX. Propterea etenim homini mentis lumen inditum est, ut eo praelucente demum decernat, et secundum regulas agat, atque principia, non autem exceptiones.

XXI. Quare dubitandum non est, quin, si saperemus, uniuersa itemque singula curate simus consideraturi, antequam ad electionem, seu apprehensionem, procedendum iudicaretur.

XXII. Talis quippe prouidentia diuinae sapien-

pientiae radius est. Neque enim aeternum numen sine ordine, ac regula agit, sine intellectu ac sapientia.

XXIII. Et ea uero homo inprimis indiget, quia, quae occurrunt, bona partim apparentia sunt, partim uera.

XXIV. Omne enim malum ab uno latere boni cuiusdam specie ludit, ac, dum improvidos inescat, amaritudinem suam in sinu abscondit.

XXV. Igitur ueri boni natura ante omnia detegenda est, ne anguem accipiamus pro pane, noxium pro utili.

O fortunatos nimium, sua qui bona norunt!

CAP. III.

DE VARIIS HOMINVM BONIS, EORVMQVE DIFFERENTIA.

I.

ET bonum igitur uerum strictim breuiterque definiam, quod est sine malo.

II. Quae definitio iis forte displicebit, qui id demum bonum appellitant, quod uires nostras auget, iisque aliquid adiicit.

Notentur *Baelius*, *Lamius*, aliique clarissimi uiri, qui hic caecutiunt. Vnde huius erroris causa?

III. Ego uero bonum, et sanitatem, inter se comparanda censeo. Satis sani sumus, si nullo dolore afficiamur.

IV. Igitur bonum conditionem ac statum medium ponit inter uoluptates, quae titillant, et dolores, qui nos quiete priuant.

V. Vnde

V. Vnde consequitur, ut, quidquid nos nimis uiuide afficit, et uires nimis propere adauget nostras, malum sit. *Hippocrates* magnas uoluptates summa appellauit mala: cibi sapidissimi sanitati repugnant, odores penetrantissimi sensibus nocent: corpora lucidissima oculis damnum inferunt: etiam nimia scientia in malorum classem reponenda est.

.. .. Sapientia prima est,
stultitia caruisse.

Consideretur elegans *Michaelis Montani* distichum, itemque *Horatii* gnomic.

VI. Ergo bonum non uerum, sed apprensens est, quod ab hoc statu medio nos abducit.

VII. Deus etenim sapientissima ratione res certa proportione descripsit, atque inprimis in homine partium omnium commodulationem fecit, ac naturalem inter se competentiam stabiliuit, quae statim rumpitur, quando potentiae incitatori motu agitantur, quam par est.

VIII. Ex quo iterum elucet, nos de bono in genere, de quo alii multa uerba faciunt, non loqui, sed de eo, quod est homini, ad-eoque comparate bonum.

IX. Elucet quoque, non esse bonorum distinctas species, honestum, utile, iucundum. Omne enim bonum uerum initio honestum uocatur, in medio seu progressu utile, in fine iucundum.

Notentur *Peripatetici*, qui uaria denominatione decepti uaria itidem bona somniarunt. Laudetur contra *Hobbesius*, qui hac parte ueritatem animaduertit.

X. Hoc uero uel *ἀμεσον* est, seu proximum, uel interueniens. Barbari mediatum appellant, atque immediatum.

XI. Illud uocamus, quod naturae hominis per se congruit, puta, uita, sanitas, sapientia, uirtus.

XII. Alterum uero interuenit, ac propterea necessarium est, quia sine eo commode obtineri, ac seruari hominis bona proxima non possunt. Eo pertinent, cibus, potus, disciplinae, occasio benefaciendi.

XIII. In his rursus, quoniam homo non unam uiuit uitam, nec aequae necessaria uidentur singula, unum altero praestantius est.

XIV. Inde est, quod minoris boni priuatio, etsi *δυσεικός* malum est, inter homines tamen pro malo saepe non habeatur, si excellentius ea ratione conseruetur, uel acquiratur.

XV. Hoc sensu melius est, amittere corporis membrum, quam mori; ac mori itidem, quam miserrime uiuere. Saepe etenim animi uita insigniter perficitur, cum ex hoc corpore discedimus.

XVI. Et hinc uero denuo elicitur, quomodo unumquodque bonum sit expetendum. Proxima enim per se quaeruntur: interuenientia, quantum ad ea acquirenda et seruanda sat est.

XVII. Quare infra percipiemus, quam inepte mortales iis utantur, quam inficete sperent, quam timeant stulte.

XVIII. Ab eodem principio diiudicatio uariorum bonorum dependet, quae non adeo magna ac difficilis foret, si rationem homines exaudirent, eoque liberrimi forent.

XIX. Sed quia abuti iisdem possunt, ac reapse abutuntur saepius, quaesitum est, utrum corporis robur, pecunia, amici, doctrina, libertas, cetera, in numero bonorum sint putanda? de quibus nemo unquam fuisset dubitaturus, ni contra rationem ea in pestem quam plurimi conuertissent. Vnde longam hic doctores historiam immiscuere, longas ambages.

XX. Ergo ad tale bonum oculos intenderunt philosophi ad unum fere omnes, quod summum esset, quod noxiam facere homini nequiret. Sed iterum lapsi sunt uarie, quod ex sequentibus magis perspicue intelligemus.

CAP. IV.

DE INEPTIS CIRCA SVMMVM BONVM DISPVATIONIBVS.

I.

Summum bonum uoco, quod plene nos exsatiat, eoque pacatissimos reddit.

II. Cumque exploratum habeat anima, sibi que intime conscia sit, se in seipsa, quo plene felix reddatur, non reperire, mirum non est, omnium gentium philosophos extra mentem quaesiuisse, in quo acquiescerent.

III. Et sane, si felicitas humana huius tantum uitae interuallo contineretur, fatendum foret, haud multum interesse, siue quis in corpore, eiusque recta constitutione, siue in diuitiis, siue scientia, siue fama, siue forma, siue uirtute, boni absoluti complementum collocaret: possent homines de eo, ueluti de gustibus, in utramque partem differere, nec Sardanapala forte

forte deesset, quod *Aristoteli*, multa de uirtute gannienti, obiiceret.

IV. Atque hinc, credo, factum est, ut in uariis opiniones dilaberentur gentilium sapientes, animae immortalitatem praeteruecti, eoque bonum suae quilibet naturae conforme deligeret: sicut apes dulce florum nutrimentum, scarabei uero aliud quidpiam, in quo, quamdiu existunt, uiuant et uoluentur, in usus suos separant.

V. Et quemadmodum uero, si loqui ac ratiocinari posset scarabeus, frustra exprobraturus esset apibus, quod prae stercore exsugerent flores; atque hae uicissim illi, quod prae floribus haereret in luto: ita *Aristippus* seuerum merito derisit *Diogenem*, cum herbarum radices, tenue corporis pabulum, euelleret, pisces suos praeferens.

VI. Nec mouet, potuisse tamen unum conuincere alterum, a se praestantius bonum esse electum; ab alio minus, ab uno uere bonum, ab altero malum. Nego id etiam, adfirmoque potius, disceptationem tam esse futuram ambiguum, quam quom de gustibus digladiantur conuiuantes. Perperam *Arnaldus* persuadere uoluptariis uoluit, eos dolore affici: nec fortius, puto, disputant, qui durabilius atque amoenius quidpiam in hoc, quam in ceteris bonis, animaduertere sibi uisi sunt. Moriuntur enim, inquam, omnes; isque haud raro, qui seuerè uiuit, tam est infirma ualetudine, quam qui cupiditatibus suis frena laxat.

VII. Igitur ante omnia animae humanae immortalitas in tuto collocanda est, si morum philo-

philosophiae maiorem conciliare dignationem cogitamus. Atque id, quamuis plures neglexerint, nos, qua fieri potest, perspicuitate, efficiemus.

VIII. Quod antequam exsequamur, quaestio facti euoluenda est prius, an uidelicet apud scriptores paganos de futura animae uita altum silentium sit? Posset enim enormis nobis antiquae philosophiae inscitia obiectari, si affirmarem, quod quaeritur.

IX. At, obiiciant, licet. Nos cum *Mose Amyraldo*, atque *Baelio* hac parte consentimus, qui opiniones uulgi et sapientum iudicarunt discernendas. Ipse *Cicero* dubitanter hac de re loquitur. *Tacitus*, sub conditione parentibus defunctis uota fecit. Poetae uulgo se accommodant. Quamobrem relinquatur, ut doctrina de animae immortalitate apud praestantissimos gentilium in ambiguis fuerit collocata, a multis solius terroris causa crederetur ficta.

Conf. Cicero de senectute cap. XIX. Tacitus in uita Agricolae, sub fin. Baelius Repons. faites aux questions d'un provincial, Tom. IV, p. 321, seq. Amyraut traité des Religions, p. 141.

CAP. V. DE IMMORTALITATE ANIMAE.

I.

Igitur pro certo adsumimus, nullum inueniri corporum, quae nostram subeunt notitiam, genus, in quo simile quidpiam menti nostrae deprehenderetur, quae, sicut intelligit, ita uult.

II. Quod si quis cognoscat eiusmodi corpus,

pus, quam minutum etiam fit, quam tenue, quam subtile, is, ut indicet, officiosè rogatur.

III. Qui aliud sibi corpus, quod esset anima, mente proponit, quam ipsimet uidemus atque experimur, is eam corpus incognitum appellabit, eoque, quod cognoscere se credit, non cognoscat.

Est haec arguta *Jacqueloti* responsio, quam uidesis in libello, quem praescripsit, *la conformité de la foy avec la raison*, p. 538.

IV. Id non nego, posse etiam mentem, praeter corpus crassum, subtili quodam uelamento inuolui, ut statuit *Leibnitius*: sed illud, ut patet cuique, non erit mens ipsa.

Consule epistolam illustris auctoris, quam *Basnagius* inseruit historiae doctorum litterariae A. 1705. p. 231. Tu uero nota, nos de *possibilitate* tantum loqui.

V. Corporis idea uero faceffente, faceffet quoque omnis mutatio.

VI. Vbi enim aliquid immutatur, ibi aliquid uel adiicitur, uel detrahitur.

VII. Omnis detractio, uel adiectio, partes ponit. Partes corpus requirunt.

VIII. Iam, cum anima humana corpus non fit, cessabunt, quae inde nectuntur, consequentiae.

IX. Quod est immutabile, est immortale.

X. Omne immutabile unum est atque simplex.

XI. Et huius simplicitatis atque unitatis intime sibi conscia mens est. Nam, si e partibus constaret, adeoque unum non foret, unaquaeque pars cogitaret etiam, adeoque plures una conscientiae uiderentur admittendae.

Dicatur, quare non nulli mentem unitatem uocauerint.

XII. Quid ? quod totus mundus sentiret, ac cogitaret, lapides, ligna, cetera, si semel uerum foret, corpus, seu materiam, cogitare.

Est haec *Petri Baelii* ratiocinatio in *ditionario critico* artic. *Lucrece*. Commendetur *Thomae Millefi* tractatus de naturali animae immortalitate, qui ad obiectiones varias *Dodvelli*anas respondit.

XIII. Vtrum autem DEVS mentes possit destruere, nemo dubitat. Sat est, in illis principium corruptionis non inueniri: cumque mentis desiderium sit infinitum, ac conatus in ea durabilis ac perpetuus, isque a DEO inditus, concluditur sane, ut nec DEVS uelit naturam adeo excellentem in nihilum redigere.

Eo etiam respexit praestans in Anglia mathematicus, *Ditton*, in libro, quem de ueritate resurrectionis Christi emisit.

XIV. Ex quo elucet, quam inepte ueteres existimauerint, animam esse materiam subtilem.

Miratus est propterea *Petrus Baelius*, eos homini plures una animas non tribuisse, quoniam omnis materia est diuisibilis. uid. *continuation des pensées diverses sur la comete*, Tom. I, p. 341.

XV. Sed multo tamen ineptius argutatur *Henricus Dodvellus*, qui animam sua natura dixit mortalem, etsi non putat materialem. Priuilegium immortalitatis ex pacto, inter DEVM et homines mera gratia facto, deriuat. Quae recitasse sufficit.

Dicatur de *Clarkio* et *Millefio*, qui argumentis sat ualidis *Dodvellum* oppugnarunt.

CAP. VI. DE SVMMO BONO.

I.

ET iam uero si anima immortalis est, necessario consequitur, ut bonum, quod optat, et

et in quo acquiescat, itidem debeat esse immortale, atque aeternum.

II. Ergo illa caduca, transeuntia, temporaria, quae in campis etiam Elysiis sibi finxit paganum uulgus, per se ruunt.

III. Tantum quaeritur, quodnam sit aeternum atque infinitum illud bonum, quod desiderii nostri sitim extinguat, quodque omni loco ac tempore obtineri a nobis queat?

IV. Et videntur quidem ii, qui uirtutem crepant, atque de assimilatione cum DEO, et tranquillitate animi, uerba faciunt, haud procul ab eo abesse; sed videntur solum.

V. Nam uirtus Stoicorum in effectu nihil aliud est, quam natura, natura fatum, fatum DEVS. Quis enim nescit, Stoicos ad Spinozae placita proxime accedere? ut taceam, eorum uirtutem ac sapientiam in affectatam et speculatiuam quandam ἀναισθησίαν degenerare.

VI. Illa uero DEI assimilatio, quam Pythagoras, Plato, aliique, suis commendarunt, in meram contemplationem itidem resoluitur. Vnde etiam Plato Θεὸν γεωμετρῆσιν, hoc est, DEVM geometram existimauit ac dixit.

Ostendatur, quam inepte multi Platonis opinionem de summo bono extulerint.

VII. A quo non abludit Stagirita, qui, utut multis uerbis operationem secundum uirtutem optimam et perfectissimam effert, eam tandem in contemplatione uiri sapientis collocat, utpote qua homo similis DEO fieret.

Eo quoque Pythagorae ac Platonis adscensus merito refertur.

VIII. Epicurus autem, etsi in hoc recte sensit,

fit, felicitatem in priuatione doloris consistere; ignorauit tamen, quid nos vere indolentes praestet. Bene enim ab aliis iam monitum est, hunc sapientem, relicto in intermundiis DEO, ad eandem, quam Pythagoras, Plato, Aristoteles, delegerant, speculationem & uacuitatem admirationis confugisse: ut silentio inuoluam, in eo conspirasse ad unum omnes, animam interire, atque in auras uanescere.

IX. At praecedenti capite iam demonstratum est, uitam beatam non esse, quae amitti possit. Sed amittitur uero, si cum corpore cesset. Hinc *Aristoteles* mortem *φολήσιν φολήσεται* appellauit.

X. Nec refert, quod etiam *Tullio* placuit, aut *nullos nos futuros, aut beatos*: quis enim certum me reddet, non dari tertium?

XI. Idcirco non inficiatus est *Euremontius*, Socratem sine tormentis neutiquam e uita discessisse: *Catonem* iratum in propria uiscera defaecuisse: *Petronium* solum, ut decet Philosophum, ad plures penetrasse, quia sine cura, et quasi aliud agens, uixit, ac uiuere desiit.

XII. Ergo secundum gentilium philosophorum, & qui eos sequitur, *Euremontii* mentem, obliuio futurae uitae praesidium contra mortem erit.

Laudetur *Godofredi Olearii* dissertatio de morte contemnenda; addantur, quae *Petrus Baelius* sub uoce *Lucrece* adnotauit.

XIII. Ego uero haud temere adfirmo, hos homines uoluisse, ne, qui cogitant, cogitent, sed ueluti bruta mortem securi ac sine ratione expectarent. Quod quam inhumanum sit, nemo est, qui non intelligat.

XIV. Itaque ulterius protendenda spes nostra est, inque eo tandem figenda, in quo tam in hac uita, quam in futura; desiderium nostrum finiatur.

XV. Atque id uero bonum DEVS est, quem, utut alii datorem omnis boni uocant, nos tamen pro summo bono merito habemus, et ita appellamus.

XVI. Nam pro diuersa consideratione, seu relatione, DEVS dator boni nominari potest, finis desiderii nostri, quid? quod ipsa felicitas. Si enim consideretur, prout nobis congruit, reuera bonum est: si spectetur, ut terminus ad quem, finis ultimus erit: si ut caussa omnium rerum, effector boni dicetur; et denique, si sistatur, prout eius possessio iucunditatem, seu indolentiam, nobis affert, felicitas appellabitur. Vnde, qui hic altercantur, in λογισμαχίαν incidunt.

XVII. In bono autem supremo ac absolute merito acquiescimus.

XVIII. Acquiescere idem est, atque amare ex toto corde.

XIX. Amor autem, etsi ex toto corde procedit, non omnem salutis propriae respectum excludit.

XX. Qui aliter rationes subducunt, in inanes abstractions incidunt; & loco amoris puri speculationi inhaerent, quae uel in praxin deduci nunquam potest, uel ultimo iterum in recreationem, seu uoluptatem, cuius studium tantopere damnant, recidit.

Differatur de controuersia summi *Cameracensis Praesulis*, ac libris hinc inde in uulgas emissis.

XXI. Quae enim infania est, amare DEVM tantum propter perfectiones, non autem, quae ab eo expectamus atque accipimus, bona? Credibile est, eos, qui ita loquuntur, nescire, quid cogitent, differantue. Neque enim amor erit, de quo uerba faciunt, sed admiratio potius, aut stupor, aut etiam mera repugnantia.

Instituatur comparatio inter Fenelonii doctrinam, atque Epicuri philosophi; itemque inter Platonis cum DEO assimilationem, et amoris purissimi ideas.

XXII. Igitur nostra sententia amor DEI comprehendit amorem uerum sui, et proximi.

Adiiciatur aliquid de libro *Thiersi*, de la plus solide des toutes les deuotions.

XXIII. Hic autem sapientiae diuinae subordinatur, quae omnibus rebus certam proportionem, pondus atque symmetriam praestituit, cui nihil addiici commode, nihil etiam demi potest.

XXIV. Eam si homo retineat, DEVM amat, aut eius uoluntati obtemperat, qua enixe uult, ut omnes, quas accepit, facultates & perfectiones debito modo, hoc est, secundum regulas conseruet.

XXV. Id autem facere nemo potest, nisi qui et sui, et aliorum, sine quibus uiuere nequit, rationem habeat.

XXVI. Hae regulae a diuina mente procedunt, cuius nostra radius est.

XXVII. Atque id est gloriam DEI promouere, utpote quae partim in perfectionibus sibi propriis, partim in iis, quibus homo sapiens ornatur et effulget, consistit.

Dicatur de libro *Saxini*, quem de amore diuino conscripsit.

XXVIII. Ea ratione uero amor, quem commendamus, nec fanaticus erit, nec naturae humanae repugnans; sed sibi sufficiens, sed honestus, sed utilis, sed iucundissimus, hoc est, cum indolentia certissima coniunctus. Quod in progressu euidentius apparebit.

Commendetur *discours sur l'amour divin*, quem ex Anglicano sermone in Gallicum Amstelodami translucere A. 1705.

CAP. VII. DE DEO.

I.

Sed frustra uero de summi boni fruitione, quod est **DEVS**, differimus, nisi prius certi reddamur, eum existere, & infinitis perfectionibus praefulgere.

II. Neque enim audiendi sunt, qui demonstrationes de **DEO** plane respuunt, aut rem adeo facilem atque perspicuam arbitrantur, ut nulla ulteriori probatione opus sit.

Notetur *Gabriel Biel*, qui, Deum existere, uerisimilibus suaderi rationibus credidit; demonstrari negauit: eadem fere opinio a *Georgio Calixto Wittenbergensibus* olim fuit adtributa.

III. Nos operae quidem pretium existimamus, demonstrare Deum; sed pluribus id argumentis ad liquidum posse deduci certi sumus.

Recte *Baelius* demonstrationem de **DEI** existentia profundissimam philosophiam appellauit.

IV. Vnum tamen, fatemur, uicidius altero sensus ferit, eoque attentioribus oculis uidetur collustrandum: nonnulla autem leuioris, aut nullius etiam ponderis sunt.

V. Saltem ad hanc classem pertinent, qui, cum Cartesio, ex idea perfectissima innata Deum demonstrare conantur. Aliud quippe est, rem perfectissimam etiam existere, et aliud, existere ens longe perfectissimum, quod est demonstrandum. Id Abbas *Brillonus* contra *Laquelotum* inprimis urfit.

Euolue ephemerides Parisienses anni 1701. p. 25. seq. Respondit *Brillono Franciscus Lamius* in *memoriis scientiarum ac artium Trevultianis* eiusdem anni, p. 104. edit. *Batau.* sed, quoad intelligo, difficultates non sustulit.

VI. Nec felicius procedunt; qui populorum multorum consensum in subsidium uocant: est is ad polytheismum potius, quam ad ueram de DEO sententiam stabiliendam, aptior.

Notetur *Iacobus Bernhardus*, qui multum huic probationi tribuit, quam *Baelius* contra argumentis ualidissimis destruxit.

VII. Haud maiori firmitate *Erbaradi VVeigeli*, Professoris quondam Mathematicum Ienensis, demonstratio nititur, qui omnibus momentis totum nouari mundum credidit; quod quum a nulla re in mundo effici queat, extra mundum inueniri putauit indefessum et infinitum rerum omnium conditorem. Sed ostendendum est prius, res creatas continuo ex nihilo prodire, & in id statim redigi, nec, nisi ens necessarium, ultra momentum durare.

Vid. *VVeigeli* *Philosophia Mathematica*, p. 33. seq.

VIII. Magis est, ut quaeratur, utrum etiam uia causalitatis, quam scholastici, ac multi etiam recentiorum, magni fecerunt, in eandem classem sit referenda? Fecit id *arópuos* in actis eruditorum auctor, qui bile commotus, quod *Raphsonus*

Anglus a *Leibnitii* opinionibus quibusdam recessit, omnem in eum invidiam inficetis objectionibus euomuit.

Inprimis autem absonum est, quando axiomati, *omne finitum posse ut non existens concipi*, obiicitur, Epicuri sectatores. negare hoc postulatum, et putare atomos suas existere necessario: quod idem est sane, ac si quis contra *Leibnitium* adstruat, *Epicureos* omnem mentem ac sapientiam a mundi structura remouere, ergo concidere infinitae sapientiae argumentum.

IX. Meo iudicio *Raphsonus*, et, quem hic sequitur, *Ioannes Lockius*, recte rationes subducunt, quando a propria, uel a certa cuiusque rei existentia, ad causae aeternae existentiam argumentum nexuere. Quod enim nihil est, aliud sane producere non potest. Sed cum uero aliquid reapse sit, & existat, necessario consequitur, ut ab omni aeternitate aliquid fuerit. Nam nihil nihil efficit; quin absurdum est, aliquo momento nihil fuisse, idque, quod non existit, fecisse, ut aliquid existeret.

X. Progressus in infinitum mathematicus imaginarius est: progressus circularis notissimas causae et effectus ideas confundit: progressus uerus in infinitum, quo a causa ad causam adscendimus, repugnat. Necesse est enim, ut iam omnes causas ponamus. Si uero omnes causae iam sunt positae, ponitur etiam prima. Vbi prima est, ibi subsisto. Vbi subsisto, progressus terminatur. Ergo fieri nequit, ut in causis subordinatis adscendas in infinitum, quamuis possis descendere. Nam positis omnibus causis non omnes statim ponuntur effectus.

Indicetur, quid Mathematicos decipiat, quando processum in infinitum formant.

XI. Cui non obest, quod obiicis, quis iubeat, ut iam omnes ponantur caussae. Regeo enim, caussas, a quibus ego dependeo, aut res aliae, fuisse omnes, primamque uel periisse, uel extare adhuc. Si extat, habebis DEVM; sin minus, redde rationem, quare finem acceperit, quod non habuit initium. An res illa se ipsam destruxit? an destructa est a secunda, quae dependit a prima?

Hac ratione etiam *Ioannes Clericus* rationes subducit in pneumatolog. sect. III, cap. I, n. 10.

XII. Igitur mera repugnantia loquuntur, qui progressum in infinitum crepant, aut circulum menti proponunt, qui itidem in meras contrarietates incidit.

XIII. Verum tamen fateor, non esse neglegendam alteram, quam *Leibnitius*, uir clarissimus, in medium attulit, probationem, ab infinita sapientia deductam, etsi non attulit primus, sed cum hypothesi, quam *harmoniae praestabilitae* nomine insigniuit, denuo tantum connexuit.

Etiam *Petrus Baelius* ac *Iaquelotus* non nihil roboris huic argumento tribuunt, ut ut postremus *Cartesi* demonstrationem a *VVerenselsii*, Professoris Basileensis, obiectionibus peculiari schediasmate uindicauit, quod *Basnagii* Historiae doctorum litterariae anno 1700. mense Maio legitur insertum p. m. 199.

XIV. Quis enim negabit, mundum, qui mere contingentium est congeries, materia ad motus, figuras, et ordinem quemlibet apta, a ratione, quae extra mundum inuenitur, esse determinatum? Quod si uero datur causa mundi, eaque intelligens et uolens, ut quae ex pluribus, qui fieri poterant, mundis elegit unum, relinquitur sane, ut ea appellari debeat DEVS.

XV. Haec demonstratio priorem magis expolit, atque adiuuat. Neque enim tantum datur causa rerum omnium, uerum illa etiam sapientissima est, simulatque potentissima; quoniam ad omnia, quae possunt fieri, extenditur. Est praeterea summe bona, quod mundum optimum elegit, ac ratio electionis ad liquidum statim potest deduci: est unica numero, quoniam inter se aptissime omnia cohaerent; quod non foret factum, si plures causae numero distinctae concurrissent.

XVI. Sed non est tamen existimandum, proprietates diuinas priori modo non posse tam euidenter ostendi. Ostendit eas *Hobbesius* in libro de *ciue*, quem imitando expressit *Puffendorfius*. Nam fac, omnia, quae sunt, dependere a causa prima et infinita, id est, omnes perfectiones habente; erit sane potentissima, et sapientissima, et optima: quoniam in ea omnis reperitur potentia, ac perfectio, eoque bonitas et sapientia: erit etiam unica, quoniam est prima, abque ea pendebunt res sane omnes, ut effectus a causa distincti: erit itidem materiae expers, quoniam alias habitura foret terminos, eoque pacto nec concipi posset, ut infinita, nec ita etiam appellari: erit potius omnipraesens, quod infinitum nulli loco includitur, nullo etiam excluditur: et omniscia, quoniam sapientia et mens est infinita, eoque prouidentissima.

XVII. Ea ratione uero *Spinozae* deliria euitabimus, ut qui res omnes unius tantum rei diuersas modificationes ac partes, adeoque mundum cum ueteribus Philosophis naturam, seu DEVM, dixit, eumque ineuitabili fato subiecit.

Respondeatur *Ioanni Alberto Fabricio*, qui ueteres Philosophos ab atheismo absoluit.

XVIII. Simili pacto *Epicuri* fortuitus atomorum concursus corruet, partim, quod mundus a DEO dependet, tanquam causa perfectissima et aeterna; partim, quod omnia, quae uidemus atque intelligimus, infinitam sapientiam arguunt. Quae enim *Lucretius* obiecit, inficeta sunt, ac satis confutata a doctissimo Dublinensium Episcopo, *Guilielmo Kingio*.

Existimauit *Baelius*, Epicuri opinionem, de mundo forte fortuna orto, infirmis rationibus inniti; quae ab hominibus leui eruditione tinctis queant confutari. *Kingii* liber de origine mali multa doctrina est refertus: quamuis de libertate minus philosophetur accurate.

XIX. His uero constitutis concident itidem bina, quae *Manichaei* finxerunt, principia, unum boni, alterum mali: nec minus erit absurdum, DEVM appellare causam mali moralis. Nam posteaquam DEVS uoluit optimum, fieri sane non potuit, quin, quae ab optimo declinant, sint mala poenae, seu physica, eaque in primis animantibus intellectu praeditis sint obiecta, ut obtineant, quod suae naturae optima ratione congruit, ac iis destinatum est diuinitus. Malum culpae in homine quaerendum est, non autem DEO summo, seu alio quodam principio externo, quod diuersis nominibus expresserunt gentiles.

Dicatur de *Perfarum Ormasde. et Arimano*.

XX. Etsi enim etiam malum morale est in possibilium classe, quia DEVS optimam uniuersi seriem elegit, in qua peccatum intercurrit; non potest tamen huic adtribui ipsa peccati

cati *productio*, sed ad summum *permissio*. Permissio autem inde potissimum defenditur ut legitima, quia, dum DEVS contingentium seriem ratam habuit, *contingentiam* sane eorum, seu euentum ancipitem, nec mutauit, nec salua sapientia et uoluntate sua mutare potuit. Quod uero talem contingentiam illa natura non deuitauerit, ex eo est, quod rebus conditis quibuscunque certos limites praefixit, quae, si carent limitatione, non sane res forent creatae, sed DEVS ipse.

Haec philosophia illustri Leibnitio debetur, et Gaetano Kingio, qui ei in multis consonat. Dissertatur de Petri Baëlii, Clerici; Bernardi, Placetti, aliorumque in hac causa libellis.

XXI. Ergo recte ex antecedenti cogitur, positium, seu ponens, a uirtute impellentis esse; priuans, seu *privans*, ab inertia impulsus. Inertia uero homini merito adsignatur. Unde autem illud inertiae contagium in uniuersum humanum genus fuerit deriuatum, merito indagant Theologi.

XXII. Quocirca iterum relinquitur, ut cum DEI sapientia tam mirabiliter omnia determinauerit; eiusque potentia tam affabre efficta in lucem produxerit, is etiam pro Domino longe optimo habendus, adeoque summopere sit colendus.

Quaesiuit Baëlius, utrum, qui DEVM credit existere, a cultu eius possit abstinere? et ostendit, Epicurum, aliosque populos, cultui diuino nihil temporis consecrasset, utut DEVM admiserunt. Sed causa huius neglectus in eo ponenda uidetur, quod uel fato regi omnia existimarunt, uel DEVM a mundi cura longissime remouerunt.

XXIII. Colere significat magni aestimare.

XXIV. Sed eum uero merito facimus magni, in quo infinita bonitas, coniuncta cum potentia, obseruatur.

XXV. Opinio autem haec uel in animo consistit, uel foras sese exserit, eoque cultus in internum merito, atque externum, dispescitur; externus in uerbalem ac pragmaticum.

XXVI. Igitur qui DEVM uere colit, ei seruit, seruit mente, seruit lingua, seruit opere.

Disputatum est a uiris doctis de cultus externi necessitate, an eam ratio praecipiat. Sed puto, mentis praecisionem fecisse, ut necessitas ex ratione impugnaretur. Neque enim homo tantum mens est: homines autem, quod opinantur, etiam externis signis produnt. Ex quo manifestum fit, quaestionem de cultus externi necessitate eo recidere, an homines non tantum cogitare, sed etiam loqui, debeant? loquentur autem sine dubio, quia et animo constant et corpore.

XXVI. Seruire DEO, significat, uoluntatem eius sanctissimam itemque sapientissimam adimplere.

CAP. VIII.

DE VOLUNTATIS DIVINAE ADIMPLETIONE.

I.

VT DEVS totum mundum ob certum finem fecit, ac produxit; ita etiam hominem non sine ratione formauit, atque in hunc mundum introduxit.

II. Formauit autem sapientissime, eumque et mente donauit, et corpore, atque has res, quod probat experientia, arctissime coniunxit.

III. Con-

III. Coniunxit, ut homo eo pacto uiueret, et ordinem, quem ei praestituit, exacte obseruaret.

IV. A quo ne aberraret, fecit, ut ne deessent argumenta atque indicia, quibus moneretur de periculis sibi impendentibus, quae dolorem excitare apta sunt, aut laesionem, aut partium omnimodam dissolutionem.

V. Omnis autem laesio, et continui dissolutio cum doloris sensu coniuncta est, quam uix millesimus, imo nemo mortalium, euitaturus foret, nisi eiusmodi morsus, aut lancinationes, nos certiores redderent, quid faciendum sit, quidue omittendum.

VI. Igitur fames, sitis, Veneris stimuli, aliaeque innumera, innumeris appetitionibus locum faciunt, quae, etsi dolores appellari possunt, a summo tamen Numine adeo congruenter, adeo mirifice omnes dispensantur, ac disponuntur, ut doloribus interuenientibus declinemus dolores, ac commoda mille, infinitasque uoluptates persentiscamus, quae ueram indolentiam felicitatemque progenerent.

VII. Ita famem sitimque sensibilis satisfactio consequitur, siprehendamus cibum, si accipiamus potum: labor uero facultatum, quibus instructum est animal, moderatum exercitium est: somnus uires reparat: generatio genus humanum immortale reddit.

VIII. Quibus finibus obtinendis iterum infinita tam in mente, quam corpore, inseruiunt, ut suauissima tandem harmonia, ac partium omnium consensio, excitetur.

IX. Itaque ex doloribus, et, quae hos consequuntur, uoluptatibus, spes enascitur, itemque timor

timor, seu metus, quae mediorem rationem obtinent, ut naturae, quam accepimus, conformiter agamus.

Debentur haec omnia doctissimo Dublinensium Praefuli, *Guilielmo Kingio*, cuius luminibus hac parte illustris quoque *Leibnitius* usus est.

X. Sed hanc naturam DEVS sapientissima ratione praevidit atque elegit, ac, quia potentissimus est, in lucem prodire iussit, et consequenter, quia produxit, uoluit, ne ullo modo quassetur, laedatur, destruat.

XI. Ex quo concluditur, non uoluisse eum pro arbitrio, non praecepisse ut despotam, nec stetisse pro ratione uoluntatem, sed quia optimum semper intelligit, ac, quod unicuique conuenit, uidet, aliter sane, quam intellexit, praecipere, aut uelle, non potuit.

XII. Ergo non potuit non ab homine exigere amorem sui, atque amorem proximi; utpote quo omnis honestas humana absoluitur, iustitia, prudentia.

XIII. Non potuit autem ei praecipere uitium; quia essentiae hominis repugnat, et haec uero, ut rerum omnium, est aeterna.

XIV. Ut enim circulus, triangulum, materia, certas habent proprietates, de essentia sua emanantes; ita actiones hominum sunt bonae, sunt itidem malae, quia naturam rationalem uel perficiunt, et conseruant, uel laedunt eandem destruuntque.

XV. Ergo uirtus uirtus est, quia perfectioni humanae naturae inseruit, aut, quod est imperfectum, remouet. Vitium uero uitium appellatur, et est, quod perfectionem destruit, aut aliquid in ea immutat.

Egrègia sunt, quae Petrus Baelius hanc in rem adtulit
dans la continuation des pensées diverses sur la Comete,
 cap. 152, p. 771, seq.

XVI. Talis uero immutatio diuinæ uoluntati repugnat, quoniam id, quod opus diuinum destruit, supremo Numini non displicere non potest.

XVII. Hinc DEVS ἀνθρώπων ἁμαρτίας peccatis dicitur irasci, etsi homo sibi ipsi quam maxime nocet.

Vide Kingii appendicem primam, quam tractatui de origine mali subiecit, quaeque de legibus diuinis agit.

XVIII. Is enim sapientissime omnia ordinauit connexuitque, et, ut connexa perdurent, uoluit.

XIX. Ergo adimplere uoluntatem diuinam est proportionem naturae humanae conseruare eamque perficere, ac, quod eidem repugnat, remouere.

Theologi coniunctionis cum DEO mentionem faciunt, et amoris diuini: quod, si explicentur uocabula, eodem recidit.

XX. Itaque sine uoluntatis diuinæ agnitione serio nemo uirtutem sectabitur, quamuis suaderi eam atheus perspiciat saepe.

XXI. Vt enim potest esse geometra, quamuis intellectum diuinum, qui omnium ueritatum causa est, ignoret; ita etiam ueritates morales mentis acie adsequi potest, utut fontem earum nesciat.

XXII. Quod si uero affectibus commotus a uia declinauerit, se errasse fatebitur forte, peccasse nunquam.

XXIII. Igitur perfectius ratiocinantur, ac fortius constringuntur, qui DEI inuisibilis timorem cognitioni naturali de uirtute adiungunt, eamque adiungendam esse uident.

XXIV.

XXIV. Atheus dimidiam duntaxat ueritatis moralis partem perspicit. Cernit aliquando utilitatem, uitae uero honestae necessitatem non uidet itidem.

XXV. Necessitatem appello, ubi aliquis cognoscit, se non tantum errare, si agat aliter, uerum etiam, se grauissimas aliquando, praeter dolores naturales, subiturum poenas, si abludat a scopo a superiore praefixo.

XXVI. Ergo timor DEI rationalis atheum a non atheo separat.

XXVII. Timor irrationalis superstitiosum ab homine probo distinguit.

XXVIII. Nam superstitiosus nimium timet, seu metuit: metuit DEVM, metuit iratum despotam, ut seruus; atque hinc ineptus oritur ex metu immodico cultus, itemque absona ex parte altera spes.

Declaretur hoc ex superstitiosis gentiliam ritibus ac praxi hominum quotidiana. Differatur de *Baelii* libello, quem *pensées diuerses sur la comete* praescripsit.

XXIX. Vtrum uero atheus peior sit superstitioso, an hic illo, absona quaestio est; quia toto genere diuersa comparat: eoque andabatarum more pugnantibus merito relinquitur.

Dicatur de libellis hinc inde a *Baelio*, *Tollando*, *Fayo*, *Bernhardo*, in uulgus emissis. Commendentur *Benedicti* miscellanae contra *Tollandum* obseruationes.

CAP. IX.

DE VIRTUTE MORALI.

I.

Virtus a ui atque robore nomen habet, eamque Pythagorici haud immerito uim atque

atque robur animae appellarunt. *Tullius* breuissime rectam rationem dixit.

II. Haec autem ratio diuini intellectus ac uoluntatis quaedam repraesentatio est, quam sequi conuenit.

III. Quod si *Stoici* tam bene essent opinati, quam locuti sunt magnifice, et nobis quoque eorum probaretur dogma, quando rationem et DEVM sequi, et uirtuti operam dare, promissue adhibent, et coincidere scriptitant.

IV. Est enim necesse, ut ad eadem feramur, quae ipse DEVS ordinauit, et ad quae ferri homines ex sua sententia uoluit.

V. Hoc quippe est sequi, quod simpliciter uidetur optimum.

VI. At cum haec uerba nimiam praecisionem mentis sapiant, apertius indicandum est, quid nobis optimum sit, accidatque.

VII. Id uero melius inueniri ac detegi uix potest, quam si corporis animaeque coniunctionem exactius rimemur, ne appetamus, quod appetendum non est, itemque timeamus, quod timendum neutiquam uidetur.

VIII. In hoc omnis aberratio moralis consistit.

IX. Ergo tene: DEVM uelle, ut tu, ut ego, ut homines, uiuant, perennentque feliciter, ac sine dolore.

X. Viuere et animae et corporis uitam comprehendit:

XI. Cui semper aliquid adimitur, quoties sapientissimam hanc oeconomiam turbamus.

XII. Itaque oculi, aures, omnesque, quibus DEVS nos instruxit, sensus, manifeste produunt,

quid

quid appetendum cordate, quid fugiendum sapienter.

XIII. Cumque mens non possit esse sana, nisi in corpore sano, prima et unica uirtus surgit, seruare proportionem humanae naturae congruentem, eamque, quantum in nobis est, ad regulam perficere. Eam charitatem merito appellabimus.

XIV. Et haec autem a se ipso dicitur incipere, ac tum demum transire ad alios, sine quibus commode beateque uiuere non possumus.

XV. Nudum namque et infirmum hominem societas seruat, munit, recreat.

XVI. Ergo charitas uniformis in se diuersas denominationes sortitur, prout uel ad nosmet ipsos refertur, uel ad alios, quibuscum DEVS nos in sanctissimam societatem compegit.

XVII. Primo respectu temperantia uocatur, posteriori aequitas.

XVIII. Ea uero ratione non diu erit inquirendum, an uirtus DEI donum sit. Nam si est ratio, haecque diuinae prouidentiae quidam radius, dubium erit nullum, quin uirtus *arabico* descendat a patre luminum.

Notentur auctores alias non proletarii, qui ex Homero, aliisque gentilium scriptoribus, probarunt, uirtutem donum DEI esse.

XIX. Patebit quoque, eam *habitum*, seu expeditam agendi facultatem, includere, quoniam impetus aliquando faciendi, quod rectum est, qui mox iterum cesset, nec rationis, nec uirtutis nomen promeretur.

Explicetur, quid *Stoici* perpetuam et constantem appellauerint uoluntatem.

XX. Non multum etiam negotii facesset controuersia, quam de mediocritate excitarunt non nulli, utpote in qua primaria uirtutis ratio ab Aristotelicis collocatur. Nam, quum charitas sit ipsa recta ratio; facile est ad concludendum, perperam eidem praescribi terminos, seu extrema, intra quorum ambitum, ueluti rosa inter spinas, sese coerceat. Ipsa charitas dimittitur omnia. Satis est, si rectum sit, quod quaeris atque eligis: ut taceam, quae *Hugo Grotius* mediocritati Aristotelicae, itemque *Henricus Morus*, obuenerint.

Laudetur illustris *Thomasius*, qui uno icu decantatam mediocritatem concidit.

XXI. Inde simul elucet, quam inutiliter se torqueant, qui uirtutes primitiuas sollicitate fabricant, aut de uirtutum modis, diligentia, obedientia, simplicitate, ac sinceritate, nimis acute disputant. Quamuis enim uera sint, quae copiose de his proprietatibus differuntur; tamen iam latent omnia in rationis charitatisque integra idea. Nam qui ambitione, auaritia, uoluptate, ducti, actionem suscipiunt, non rationem, sed aliud quidpiam, sequuntur.

XXII. Magis est, ut de profectibus in uirtute simus solliciti. Nam utut aliquis expedite et cum facilitate sectatur, quod bonum est; non tamen uno saltu ad *ἀρετήν*, seu summam perfectionem, pertingit. Hoc qui tenet, *Plutarchi* demum libellum intelliget, cui titulus: *Quomodo quis ad uirtutem se proficere sentiat?*

XXIII. Intelliget enim, quam non dissentiant Stoici, qui nullum in uirtute dari profectum adfirmant. Nam hi de perfectione summa lo-

quantur : alii de initio, cum expeditissima facultate coniuncto, uerba faciunt. Priori sensu uirtuti, ut numeris, sine mutatione speciei, nihil potest addi : unitati uicissim, quae initium numeri est, aliquid haud raro adiicitur, adicique potest.

XXIV. Quare nihil reliquum est, quam ut uocabulum charitatis, seu amoris, ab oppugnantium telis defendamus. Quamuis enim non nulli existiment, non posse totam uirtutis fabricam affectui commode superstrui ; recte tamen regeritur : non omnem appetitionem, seu affectum, esse motum incongruum. Omnis namque uirtus est appetitio, sed recta, sed rationi conueniens : est etiam motus, sed beneficus. Vno uerbo, uirtus est constans et uitalis bonitas, qua nihil ad DEI benignitatem et sapientiam accedit propius. Praestantissimum namque eorum, quae in nobis sunt, ratio est, aeternae prouidentiae certissima imago. Haec sustinet, haec abstinet, haec efficit denique, ut et nostram et alienam felicitatem enixe promoueamus.

CAP. X.

DE TEMPERANTIA.

I.

Nemo se ipsum odio prosequitur. Ergo a nobis incipiamus primo ; quidque intuitu nostri praecipiat charitas, uideamus : ut ea posthac mensura amoris sit, quem debemus aliis, i. e. proximo.

II. Quo intuitu eam, in capite praecedenti generali, temperantiae nomine insigniuimus.

III.

III. Temperantia uero duabus rebus absoluitur, *continentia et tolerantia*.

IV. Continentia corporis uoluptatibus moderatur, quae sensibus percipiuntur.

V. Sensus plures sunt, gustus, tactus, olfactus, uisus, auditus, et si qui forte sunt alii.

Notentur *Stoici*, qui unicum sensum, tactum, statuerunt.

VI. Animalia, utpote expertia rationis, nulla in sensionibus regendis moderatione seu temperatura indigent. Instinctus naturae primas hic partes tenet.

Differatur de animalium cupiditatibus, quas homines saepe corrumpunt.

VII. Hominum uero cupiditas, ut saepe infinita: ita regenda seu cohibenda est potius, ne, quem deus constituit, ordo perturbetur.

VIII. Et hic uero non tam uoluit, ut nullo uoluptatis sensu afficiamur, sed ne irrationabili.

IX. Irrationabile autem est, quod nostram felicitatem, quam deus intendit, hoc est, uitam animae corporisque, destruit, ac destruendo dolores progenerat.

X. Nam posteaquam deus animam et corpus in unam societatem traduxit, uoluit sane, ut hoc illi, et illa huic, congrue inferuiat.

XI. Corpus uero nec praestare animae auxilium, nec sui simile potest producere, nisi nutriatur, quantum sat est.

XII. Hinc peccant, qui debita alimenta corpori subtrahunt; peccant etiam, qui in quantitate modum excedunt.

XIII. Quantitas et qualitas uniuscuiusque prudentiae relinquitur.

XIV. Prudentia uero omnibus humanis bonis

nis, tanquam mediis ad conseruandam naturam humanam necessariis, fruitur, non autem in iis felicitatis omnigenae finem constituit.

XV. Hic usus attentionem atque ordinem flagitat.

XVI. Talis ordo, respectu Venereae uoluptatis, coniugium est, quod propterea uidebatur necessarium, partim, ne uagis homo libidinibus indulgeret, partim quoque, ut foetus rite educetur. Ceterae coniunctiones uel imperfectionis aliquid continent, uel a scopo abluunt.

XVII. Qui cibo et potu moderate utitur, sobrius appellatur; qui uoluptatibus tactus frenum decenter imponit, castus.

XVIII. Non autem is frenum censetur imponere libidini, qui obscœna libenter audit, legit et loquitur. Sed probe inquirendum est, quid sit libenter audire, legere et loqui obscœna, ne hominum innocuorum famam commacules.

Dicatur de *Baelii* et *Ostervaldi* libellis de obscœnitate uerborum agentibus.

XIX. Neque etiam illi purissimorum hominum speciem prae se ferunt, qui otio diffuunt, odoribus fragrantissimis multum tribuunt, musicae sonos incitatus sectantur, aut mollibus gestibus rebusque delectantur, aut alios quoque ad spurca et illicita irritare conantur.

Inspergatur aliquid de Musicae recto usu et abusu. Excutiantur quaestiones, utrum deliciae cibo uesci, atque interesse lautioribus conuiujs liceat. Dicatur de saltationibus, comoedijs, fabulis Milesijs, seu amadisjs, lusionum uarijs generibus, iocis cæteris.

XX. Alterum temperantiae ramum tolerantiam appellauimus, quae a continentia in eopotissimum differt, quod illa corporis uoluptatibus, quae homini gratae uidentur, moderetur, haec uero, quae homini ingrata accidunt, inuicto robore sustineat.

XXI. Quod extremum tanto magis apparet necessarium, quanto certius est, non posse eum uirtute praeditum dici, qui mortem, qui dolorem, qui exilium, qui egestatem, uel alia incommoda, quorum ipse auctor non est, ratione seruili metuit. Virtus enim animi quoddam robur, seu constantia, est, cui omnis infirmitas et inquietudo e diametro repugnat.

XXI, Vnde parum censentur tolerantes, qui affectibus suis huc illucque rapti, perpetuo statum suum lamentantur, pluribus non necessariis inhiant, fiduciam in perituris collocant, futura anxie expectant, et eiusmodi cogitationibus intempestiue afficiuntur.

CAP. XI.

DE AEQVITATE.

I.

Non foret aequitas, nisi plures essent homines. Inde non male hanc uirtutem bonum alienum aliqui uocarunt.

II. Nam posteaquam DEVS ita homines constituit, ut in solitudine non nisi cum taedio uiuant uniuersi, taedium autem dolor fit, relinquitur sane, ut omnibus grata appareat societas, nec nisi corpore menteque aegris interdum displiceat.

Examinentur, quae in hac rem Stoici, Cicero, Seneca, et recentiores, *Grotius*, *Puffendorffius*, *Lamius*, *Thomasius*, attulerunt. Inspargatur aliquid de uita solitaria ueterum Philosophorum.

III. Societas uero sine coniunctione concipi non potest.

IV. Coniunctio amorem, seu charitatem, requirit.

V. Charitatis autem idea significat, homines in adiutorium mutuum esse generatos, nec, ueluti bruta animantia, sine societate subsistere.

VI. Vnde consequitur, ut amori proprio sit adiungendus amor aliorum, qui nobiscum una uiuunt.

VII. Secus qui facerent, inepte φιλαυτοι forent, suisque rebus absone prospicerent.

VIII. Alii uero natura nobis aequales sunt. Eadem mens, idem corpus, eadem perfectiones, iidem defectus illam similitudinem satis ostendunt ac probant: quamuis uel propria culpa, uel paetorum uis non nihil diuersitatis introduxerit.

IX. Ex quo concluditur, eadem esse aliis concedenda, quae concedi nobis postulamus, nec facienda esse alteri, quae nobis fieri uolumus.

X. In quo omnis aequitatis ratio fundatur.

XI. Ea quippe nec imponit cuiquam, ad quod neutiquam obligatur; nec demit, quod debetur, nec inaniter se effert; sed omnibus potius commodissimam sese praebet atque exhibet.

XII. Vnde tres nouae denominationes oriuntur: modestia, beneuolentia, iustitia.

XIII.

XIII. Modestia, ut nemini sese praefert, ita cuique, quod citra pactum eius est, relinquit, omnemque superbiam deuitat. Beneuolentia plures sibi deuincit; et est humana, benefica, amica, sincera, mansueta. Iustitia pacta respicit, et quod cuique debetur, tribuit.

XIV. Modestiam adeo late capimus, ut simul animi humilitatem comprehendat, qua quis sibi interdum, ubi commodum uidetur, minus, quam aliis, tribuit. Nam etsi uulgo talis depressio a nemine exigitur; facile tamen apparet, eum a superbia remotiorem, & multo futurum amabiliorem, qui etiam hac parte se ipsum abneget.

Vnde intelligitur, quid sentiendum sit de disputatione eruditorum; quorum aliqui inquirunt, utrum humilitatem recta ratio praecipiat? Laudetur hac in causa *Hobbefii* philosophia.

XV. Primus beneuolentiae gradus est humanitas, quae rem innoxiae utilitatis sine distinctione cuique, siue externus sit, siue indigena, siue diues, siue pauper, siue imperans, siue subditus, permittit.

Explicetur, quid sit res innoxiae utilitatis.

XVI. Secundus, uti maior; ita beneficentiae peculiari nomine signatur. Neque enim haec sine nostro incommodo peragitur.

Dicatur de *Senecae* libris, quos de beneficiis inscripsit. Deficiunt in iis leges bonae methodi: quamuis rerum utilium copia hinc inde appareat dispersa.

XVII. Nemini autem cum nostro inseruimus incommodo, nisi quem nos ex peculiari causa amamus, isque nos uicissim: secus si fiat, beneficium uiscatum est.

Dicatur, quam sint inepti, qui, amicitiam omnem respicientes, amare contendunt.

XVIII. Quem amo, magni facio et aestimo. Ergo necessario aestimatio beneficentiam praecedit.

XIX. Non autem aestimamus, nisi qui ostendit, se amore nostro esse dignum.

XX. Ostensio signa flagitat. Signa uel sunt naturalia, uel artificialia. Illa oculis, corpore, aliisque gestibus, sese produnt, et apud omnes homines gentesque conspirant. Artificialia diuersa sunt, et ubique locorum uariant. Vtraque conuenienter attendenda, et secundum mores cuiusque ciuitatis adhibenda sunt.

Dicatur de decoro externo, et libello *Curtini*: de ciuilitate Gallica. Iudicetur de libello *Ioannis Casae*, quem de morum honestate inscripsit. Addatur aliquid de *Guazzi* cogitatis: de conuersatione erudita, cui *Morbofius* peculiare caput destinauit.

XXI. Ciuilitate enim et placentia, siue *aproncia*, quasi prodromis, utimur ad parandam amicitiam; quae tunc demum paullisper cessat, cum plenis sese uelis amicitia ingerit.

XXII. Ergo ciuilitas et placentia uirtutes sunt amicitiam conciliantes.

XXIII. Amicitia autem uirtutis reciprocae fiducia est, adeoque beneficentiam reciprocam generat.

XXIV. Ergo aemulatio omnis, et zelotypia, inter pectora fere amica exulat, quia haec fiduciae expers est.

Notetur uanus ut plurimum in fabulis amadisiis amor.

XXV. Ergo etiam inter inferiores et maximos primariosque uiros, si uirtutis utrinque sint capaces, amicitia conglutinari potest, quamuis

uis iisdem signis amorem non semper prodant. Ita sufficit, si potentior renidente me uultu aspiciat, quamuis non aperiat caput; si commodis meis acta prospiciat, quamuis externis gestibus parum me colat; si subleuet, ubi potest, quamuis ritus caerimoniasque inter pares receptos omittat.

XXVI. Nec minus inter diuersi sexus homines, eosque, qui coniugii uinculo copulati non sunt. Quin nec illis iucundus amicitiae fructus denegandus est, qui diuersis sententiis fauent, et aliam ueritatis cognoscendae uiam ingrediuntur, quia fiducia uirtutis non semper exactam ueritatum omnium scientiam requirit.

Commendetur, quod ad prius, *Furreterii* lepidus libellus, quem *Roman bourgeois* appellauit, in quo praesumptae uulgarium hominum opiniones acute perstringuntur. Laudentur, quae, ad posterius illustrandum, *Ioannes Clericus* in *Parrhasianorum* Tom. II. attulit.

XXVII. Beneficentia uero non tantum peritura bona, diuitias, honores, uoluptates; sed saepe amplius quidpiam dispensat et impertit. Quis enim dubitabit, eum mihi praestare beneficium, qui adimit errorem, qui me a uitiorum contagio, aliisque periculis, liberat?

XXVIII. Et, quum reciprocam diximus, elucet iterum, grati animi signa ab amicis potissimum ostendi.

Ostendatur, quam abuserit a ueritate *Carolus Pascha-*
lius, qui peculiarem de animo ingrato libellum confecit. Eidem censurac *Boeclerus* subiiciatur.

XXIX. Bonorum communio uero tum demum exspectanda est, quum amicitia ad summum peruenit.

Differatur de inepto eorum consilio, qui in hac uitiorum sententia

sentina communia bona flagitant. . Notetur auctor *Historiae Seueranorum*. An primis Apostolorum temporibus fuerit bonorum quorumcunque societas?

XXX. Ergo dominia ex amoris summi & feruidissimi inopia deriuanda sunt.

Ostendatur, quam absone hic sint philosophati *Grotius*, *Alberti*, ac Iureconsultorum perplures.

XXX. Ergo etiam amici tantum uere sinceri sunt, candidi, affabiles, taciturni, honesti; quia una eos uoluntas et perfecta confidentia connectit.

XXXII. Sunt iidem quoque soli uera mansuetudinis gloria conspicui; quia homines, non genios ab omni labe immunes, coniungi sciunt.

XXXIII. Quare nihil restat, quam ut, quae circa iustitiam irrepere dubia possunt, remoueamus. Posset enim aliquis existimare, iustitiam aequitati contrariam esse, ac iuri stricto inniti, quod ex pactis descendat. Pacta uero iam aliquam amoris indigentiam indicant.

XXXIV. Sed ego uero supra monui, uirtutem rectam rationem esse. Haec autem id quoque dirigit perficitque, quod ex hypothesi in salutem generis humani inuentum est, atque introductum, adeoque iustitia nihil nobis aliud est, quam studium confirmandi se in officiis erga alios ex pactionibus oriundis ad uoluntatem diuinam, humanaeque societatis certissima commoda.

XXXV. Quae officia, etsi ex perfecta obligatione debentur; non est tamen ambigendum, quin ex libera uoluntatis inclinatione suscipi queant debeantque.

XXXVI. Haec autem uitalis propensio bonitasque

tasque uirtutis nomine celebratur, ac sese in omni pactorum genere, et, quae ex iis descendunt, negotiis, tam in libertatis, quam Imperii, statu, exserere potest.

XXXVII. Ad quam si quis se patiatur cogi, nomen uirtutis amittitur.

Dicatur de actione ingrati, et quam turpiter sese dederit *Boeclerus*, ostendatur. Detegatur *Ioannis Pechii*, *Kostochiensis Theologi*, παράβασις.

XXXVIII. Caetera, quae ad officia et strictae iustitiae regulas pertinent, in uia ad ueritatem iurisprudentiae naturalis copiosius perdocebimus. Nunc de uitio morali agendum est.

CAP. XII.

DE VITIO MORALI.

I.

VT uirtus animi robur est faciendi, quod dicitur ratio; ita uitium infirmitatem arguit agendi, quod rectum, naturaeque, atque essentiae humani generis conforme est.

II. Quod autem sic proportioni ac symmetriae, cuius *DEVS* sapientissimus auctor est, repugnat, malum merito appellatur.

III. Sed caue, quamcunque infirmitatem uitii nomine notes. Neque enim omnis difficultas uitium, seu malum, est. Ita nemo uocabit uitium, hominem uolare non posse.

IV. Igitur ea tantum infirmitas uitium erit, quae uiribus naturae humanae aduersatur, eamque, admittendo contrarium, corrumpit, ac tandem, sensu morali, destruit.

V. Qui uero ad peragendum bonum minus ualidus

ualidus est ; is , dum perpetuo recedit a recto , habitum perpetrandi mala contrahit.

VI. Hunc habitum uacuitatem amoris seu charitatis haud incongrue dices.

VII. Vt enim una uirtus ; ita unum uitium est.

VIII. Quemadmodum uero una illa uirtus uarias denominationes accipit ; ita uitium.

IX. Qui rationabili erga se ipsum amore destituitur , intemperans uocatur.

X. Continentiae opponitur incontinentia : tolerantiae impatientia , pusillanimitas , animi abiectio.

XI. Incontinentiae uariae species , seu modificationes sunt : Sobrietati , gula et ebriositas ; castitati , impudicitia , inuerecundia , libido , spurcicies , polygamia , omnesque inordinatae et incestuosae coniunctiones , aduersantur. Non enim poterit fingi incestus , qui non significet uehementem libidinem.

Dicatur , quam hic sese torserint Iuris naturalis interpretes.

XIII. Qui amore rationabili erga alios caret , iniquus dicitur.

XIV. Modestiam immodestia , superbia , contumelia , obruunt.

XV. Beneuolentiam inhumanitas , auaritia , immisericordia , inimicitia , hypocrisis , iracundia , evertunt.

XVI. Iustitiam iniustitia , fraus , technae , infidiae , extinguunt.

XVII. Qui uirtutum diuersas denominationes curate cognoscit , etiam uitiorum maculas intelligit. Idcirco breuiores hic esse possumus , et sumus.

XVIII. Cum omni vitio inertia, inobedientia, imprudentia, stultitia, connectitur.

XIX. Istud enim nec sustinet, nec abstinet: inde omnis doloris omnisque infelicitatis scaturigo permanat.

XX. Ut uero dantur uirtutis gradus; ita uitii.

XXI. Vnde elucet, quid de *Stoicorum* dogmate sit censendum, uitia omnia esse paria. Eadem logomachia, quae obseruatur circa profectus uirtutum, obseruatur circa gradus uitiorum.

XXII. Et quemadmodum uero uirtus *DEI* donum est; ita uitium ab homine uenit. Theologi Satanae, tanquam causae remotae, attribunt, quia de eo aliquid reuelauit scriptura.

XXIII. Ratio intelligit, non esse absurdum, si statuatur Satanas, seu nociua, maligna et contraria humano generi natura.

XXIV. Et talem naturam etiam Atheus poterit admittere; quemadmodum uicissim extiterunt, qui, *DEO* agnito, negarunt eiusmodi malignam naturam.

Vide, quae *Baelius* collegit sub uoce *Hobbes*.

XXV. Quare errauit *Beckerus*, qui possibilitatem Satanae, eiusque uires, impugnauit e principiis rationis.

CAP. XIII.

DE CONSCIENTIA.

I.

Virtutem rectae rationis robur appellauimus. Cognitio eius, quod ratio faciendum, uel non faciendum, dicitur, *conscientia* uocatur.

II. Itaque conscientia reminiscuntur quandam earum rerum inuoluit, quas antea sciimus, aut percepimus.

III. Qui cognitione distincta destituuntur, conscientiam non habent. Ita furiosis, mente captis, infantibus, perperam adscribitur conscientia.

IV. Inde etiam ii, qui non ratiocinantur, carere conscientia dicuntur.

V. Nam etsi omnes homines, quia intellectu sunt praediti, hoc ipso conscientiam habere uidentur; tamen cum ea facultas interdum lateat, sensu morali deficere conscientia dicitur, dormire, extingui.

VI. Cognitio est uel uera, uel falsa.

VII. Qui uere cognoscit, quid ratio uelit, hoc est, DEVS, qui per rectam rationem nobiscum loquitur, et, quid praecipiat, iubeatque, patefacit, recta sustentari conscientia praedicatur.

VIII. Et cum e contrario falso saepe existimare soleamus, rem nobis esse plene perfecteque perspectam, adeoque immature, et secus, quam est, pronuntiemus, uel statuamus; hinc fit, ut erroneam fouere conscientiam dicamur.

IX. Quando aliquid recte cognoscimus, uel certis innitimur principiis, uel probabilibus. Unde conscientia uel certa, uel uerisimilis.

X. De dubia conscientia disceptant auctores, et, ut plerumque fieri solet, logomachiis implicantur.

XI. Nam si dubitare idem est, ac suspendere iudicium, dubia conscientiae nomen neutiquam sustinet. Si uero dubium appellatur, quod alii uerisimile uocitant, dubia et probabilis coincident.

Vide, quae hanc in rem scripserit *Ioannes Franciscus Buddeus*, in Theologiae moralis parte I, cap. I, sect. III.

XII. Vnde facile patebit, num conscientiam tanquam regulam sequi possimus et debeamus? nam, si cognitio nostra ueris sit stabilita fundamentis, ambigendum non est, quin conscientiam tanquam uitae regulam sectari fas sit.

XIII. Errorem uero, ut nemo commendabit tanquam uitae ducem; ita conscientia erronea nunquam pro regula seu norma erit accipienda.

XIV. Ex quo iterum manifestum redditur, quid de notissima sit pronuntiandum lite, utrum erronea conscientia sit conscientiae nomine digna. Offert enim sese hic nouus ingenii uocisque lusus. *Quod si namque, uerba I. F. Buddei, uiri clarissimi, sector, generatim omne hominis iudicium de suis actionibus ad legem relatis conscientiam uocaueris, quod usu haecenus obtinuit; nihil obstat, quo minus et erronea conscientia bocce uenire nomine queat. Sin uero eam demum cognitionem, quae uera sit atque certa, conscientiae nomine digneris, aliter sane formanda erit decisio.*

Dicatur de libro *Saurini*, quem *reflexions sur le droit de la conscience* inscripsit.

XV. Sed recte interea sentiunt, qui contra erroneam quoque conscientiam agere nefarium existimant. Nam, utut contra rationem non eunt, qui errore posthabito agunt; tamen aduersari rationi, quantum in se est, conantur et uolunt. Rationem autem negligere, et uage, quae occurrunt, sequi, hominis caeci est, ne dicam, scelesti.

XVI. At inde tamen uix consequitur, ut conscientia plane non sit regula, quia potest aberrare.

errare. Est enim hoc solum certum, conscientiam erroneam non fore actionum nostrarum normam.

XVII. Qui hanc sequitur, peccat, si error superari potuerit, aut uinci.

XVIII. Vtrum autem detur error inuincibilis, disputatur. Et, mea quidem sententia, error absolute inuincibilis non datur: quo minus uero certarum circumstantiarum intuitu, quae hominum quorundam statum et actiones comitantur, talis, qui uinci nequeat, occurrat sapiens, nihil credo obitare.

XIX. Simili ratione altera diiudicanda quaestio est, an aliquid uerisimili in moralibus indulgendum sit conscientiae? Vtut enim multi inueniuntur homines, qui ipsimet dignoscere bonum honestumque nequeant, eoque aliorum auctoritatem sequi necesse habeant; est tamen facile ad concludendum, eos lubrico admodum fundamento inniti. Quid enim, si erret, quem imitantur? si abluat a scopo?

XX. Ergo homo sapiens nunquam aliorum duntaxat iudicia actusque in imitationem sibi proponet. Ipse mentem expoliet, ipse iudicabit: et tum, si alios idem uiderit statuere ac facere, in sinu gaudebit. Caecam sequelam uero uulgo relinquet.

XXI. Relinquet quoque eidem casuum, ut loquuntur, conscientiae segetem: relinquet iis respondendi facultatem, quibus uolupte est, populum ignorantem ad suum recurrere tribunal. Ignarissimi quippe pluribus scrupulis urgentur.

Conferantur, quae *Basnagius* in tractatu de conscientia perdocto in hanc rem suggestit: exequantur *Casuum* ineptiae.

XXII. Dogma Iesuitarum uero, quod sub *probabilissimi* nomine in scholis innotuit, tanquam perniciosum aduersabitur. Neque enim probabilis conscientia toleratur, quam, quia interdum recta esse potest, et uera. Ineptissimus autem merito haberetur, qui, quod doctor unus statuit et alter, habeat pro uero, arripiatque ad imitandum.

Dicatur de *Raschallo*, *Vendroekio*, *Racello*, aliisque, qui contra hoc dogma acerrime disputarunt.

XXIII. Aduersabitur itidem populari conscientiae diuisioni in antecedentem, quae actiones nostras antecedit; et consequentem, quae eas sequitur, et demum de iis pronuntiat. Non enim, nisi uulgus, quod actiones suas nunquam sollicitè et accurate ante, sed post perperationem demum considerat, conscientiae mutationem sentit. Homo sapiens uero, qui nihil, nisi quod mature perpendit, agendum suscipit, quandam conscientiae constantiam experitur. Quemadmodum enim is ante factum perpetratum; ita etiam postea iudicat. Eadem conscientia ipsi dux, paedagogus, liber, iudex est.

Laudetur *Immanuel Proelus*, qui in *demonstratione de certitudine sensuum, rationis et fidei*, hanc doctrinam solide confirmauit.

XXIV. Vnde merito infertur, sapientem solum frui conscientia tranquilla et bona, quia nullis scrupulis distinctetur, et recte semper argumentatur, ac sentit.

XXV. In applicatione uero difficile est iudicatu, quis sit sapiens, rectamque gerat conscientiam. Inde factum est, fierique quotidie solet, ut uniuscuiusque religionis adseclae, quando ceteris uidentur potentiores, de rectae conscientiae

fiae praerogatiua gloriantur, et reliquos existiment fungos atque errantes: quod optime demonstrauit, quem supra allegauimus, *Saurinus*.

XXVI Ad extremum silentio praetereundum non est, non tantum iudicandum esse recte, sed appetendum quoque, faciendumque, honeste.

CAP. XIV.

DE APPETITIONIBVS, SEU
AFFECTIBVS HVMANIS.

I.

CAue nobis adtribuas *απόταρον ὕψιστον*, quando nunc de appetitionibus bonis malisque agere occipimus, cum iam doctrina de uirtute et conscientia, ad colophonem sit perducta.

II. Neque enim, quod imprimas memoriae, uel recta, uel inordinata appetitio, mente concipi potest, nisi prius ideam uirtutis animo complectaris.

III. Ante appetitionem uero cognitio, seu conscientia, requiritur: unde ordinis methodique ratio clare percipitur.

IV. Appetitio motus est. Neque enim sine motu *DEVS* esse hominem uoluit, quia sine uirtute in hunc mundum intrat, et ad hanc congrue inclinandus, a quo uitiorum contagio remouendus ac declinandus est: ut taceam bona ac mala naturalia, in quibus haec deuitare, illa amplecti, apposite debemus, ne in uirtutis exercitio impediamur.

V. Talis inclinatio, uel declinatio, uocatur affectio, affectus.

VI. Vnde clarissime patet, eam pertinere ad uolun-

uoluntatem : et admirationem , utpote intellectus perceptionem , non esse appetitionem.

Notetur *Cartesius* , qui appetitiones intellectui attribuit , quoniam sint passiones.

VII. Inclinamur autem ad bonum nobis gratum , a quo malo molesto , ipso auctore naturae instigante , recedimus . Neque enim in nostro positum arbitrio est , non sentire dolorem , non moueri uoluptate . Ignis nos inuitos urit ; mel dulciter ac iucunde palatum nolentium afficit .

VIII. Ergo uoluptas et dolor causae impellentes sunt , sine quibus nemo mouetur , nemo impellitur , aut repellitur .

IX. Quod appetimus , speramus ; quod fugimus , timemus .

X. Igitur spes atque timor primarii affectus sunt . Qui desiderium unicum affectum statuunt , non quidem errant ; sed minus clare distincteque loquuntur . Qui amorem et odium substituunt , aequiuocatione facile decipiuntur , ac decipiunt .

XI. Hanc ueritatem iam *Thomas Hobbesius* in *Leuiathane* uidit ; hanc secuti sunt alii ; hanc nos quoque , quia recte rationes subduxit , imitamur . Vtrum uero *Hobbesius* ex *Epicuri* hortulis hauserit sua , disceptatur .

XII. Spes autem , itemque metus , impulsio- nem et repulsionem ponunt . Vtraque uim requirit .

XIII. Haec uis tam demum sese exferit , cum uel nihil impedimenti obseruamus , eoque bonum appropinquare , aut adesse , credimus ; uel aliquid impedimenti animaduertimus , eoque malum in propinquo esse experimur .

XIV. Ergo tam spes, quam metus, ab experientia effectuum dependent. Ita deuitamus ignem, quia experti sumus, eum ustulare; quietem autem appetimus, magnaue fiducia ambimus, quia documento constat, eam naturam hominis recreare et perficere.

XV. Ergo boni sensus atque experientia spem excitat; mali sensus, uel perceptio, timorem progenerat.

XVI. Bonum, ut supra obseruauius, uel uerum est, uel apparens.

XVII. Verum bonum naturam hominis conseruat, et perficit: malum corrumpit, ac, sensu morali, destruit.

XVIII. Spes boni ueri recta est; quia scopo diuino congruit: spes boni apparentis inepta est.

XIX. Ut uero datur bonum uerum; ita etiam datur malum uerum: utque uicissim bonum; ita malum inuenitur apparens.

XX. Malum uerum naturam hominis pesundat: malum apparens non item.

XXI. Ergo timor rectus est, ubi odimus, quod reuera malum est: timor ineptus, ubi odimus, quod reuera malum non est, sed potius bonum.

XXII. Igitur spes recta ad uirtutem et media uirtutem perficientia et conseruantia tendit: nam uirtus robur mentis est faciendi, quod naturae hominis reuera bonum est, eamque beatam praestat.

XXIII. Timor rectus a uitio recedit, efficitque, ut in uirtute rectoque animi proposito acquiescamus; eoque, quod nos infelices reddit, deuitemus.

XXIV. Spes inepta ad malum et media istud

promouentia sub specie boni tendit : timor uanus a bono uero , mediisque ad illud ducentibus, sub specie mali, recedit.

XXV. Ergo omnis appetitio ad futurum procedit ; estque hic terminus a quo , et ad quem, curate expendendus.

XXVI. Ceterum spes et timor 1) pro propinquitate , praesentia , uel absentia , et duratione boni malique uariant , nouasque denominationes accipiunt. Ita spes boni propinqui et facile obtinendi appellatur *fiducia* ; spes mali repellendi, *audacia* ; spes boni praesentis conseruandi, *gaudium*. Timor mali proxime absentis, *dissidentia* ; praesentis diuturni, *tristitia* ; perpetui, *desperatio*.

Differatur hic de risu lacrymisque , et , an ille laetitiae, haec uero tristitiae comites sint , indicetur.

XXVII. Variant 2) intuitu motus remissioris, uel uehementioris. Ita spes improuisa gaudiumque uehemens dicitur *stupor*, seu *consternatio* ; spes mali repellendi ingens, *ira* ; metus atrocior, *horror*, *tremor*.

XXVIII. Variant 3) intuitu obiectorum. Ita datur spes pecuniae , potentiae , uoluptatis , quemadmodum timor paupertatis, infamiae , famis, mortis, cetera.

XXIX. Variant 4) respectu nostri et aliorum. Sic spes boni eiusdem, quod sperat et petit alter, *aemulatio* audit ; timor mali, quod alterum tangit, *indignatio* ; cui si accedat spes impertiendi boni, quod deest, *misericaediae* nomen emergit. Quemadmodum iterum *congratulatio* cooritur, ubi alteri non nihil boni euenit.

XXX. Atque ita quidem non erit difficile, affe-

affectus numerare et apte disponere, si ad hasce circumstantias respectusque attendas.

XXXI. Patebit quoque, quid de *Stoicorum* quatuor principibus affectibus: laetitia, tristitia, cupiditate, abominatione; *Epicuri* tribus praecipuis: laetitia, dolore, cupiditate; ac undecim *Scholasticorum*; item *Cartesii* sex passionibus: admiratione, odio, amore, cupiditate, laetitia, moerore, sit statuendum.

Dicatur, quare *Cartesius* in moralibus adeo tennes progressus fecerit.

XXXII. Ceterum, cum mens ac corpus arctissime sint compacta, consequitur, ut omnes appetitiones nostrae cum commotione quadam corporis sint coniunctae.

XXXIII. Haec commotio uel praecedit, uel sequitur. Nam uel ad motus corporis oriuntur certi mentis motus, uel ad motus mentis oritur commotio corporis.

XXXIV. Haec in agitatione sanguinis et humorum aliorum, quos spiritus animales uocant, consistit.

XXXV. Vnde elucet, quid de appetitu sensitiuo sit sentiendum, de quo scholastici tam inepte cogitarunt.

XXXVI. Est enim is nihil aliud, quam uoluntas interueniente corpore agens, eaque appetens, quae corpori sunt grata, et ita per sensus imaginationemque menti representantur. Primus hic *Cartesius* ueterum ineptias detexit.

XXXVII. Hinc appetitiones in abstracto consideratae affectus mentales appellantur: appetitiones cum extraordinaria sanguinis commotione coniunctae affectus sensuales: commotiones

tiones corporis appetitione, seu commotione actiua mentis uacuae, affectus mere corporales. Affectus spirituales ad Theologos pertinent.

Dicatur de affectibus, seu simulacris affectuum, in brutis.

XXXVIII. Ergo omnis appetitio actiua inadaequate passio uocatur. Est enim aliquid amplius in ea.

Notetur iterum *Cartesius*.

XXXIX. In omni affectu obseruantur gradus. Incipit, progreditur, et ad summum peruenit.

XL. Effectus uero et simul comes omnium affectuum delectatio est: non autem ipsa delectatio affectus est; atque id exemplis declarari uariis potest.

XLI. Haec facit, ut homines affectibus lubenter indulgeant.

XLII. Delectatio uero, ut uarie modificatur; ita uariis in corporis motu positus obseruatur: in quo considerando determinandoque non est necesse, ut sudemus multum cum *Chambrio*, seu *Camerario Gallo*.

Dicatur de picturis *Domini le Brun*.

XLIII. Quibus obseruatis perfecta tandem affectus definitio exsurgit; estque is commotio actiua, seu appetitio uoluntatis, cum sanguinis spirituumque, quos uocant, animalium commotione extraordinaria, itemque diuersa coniuncta, tendens ad futurum bonum gratum nobis acceptumque; quam delectatio quaedam comitatur, et sequitur.

XLIV. Affectus autem, ut supra §. XX, seq. diximus, uel bonus est, uel malus, uel, si etiam uelis, indifferens.

XLV. Est enim absurda opinio, affectus in se specta-

ſpectatos eſſe malos. Vt namque corpus manibus pedibusque; ita mens appetitionibus eſt inſtructa: quid? quod uita mentis in motu conſiſtit, ut uita corporis. Vnde manifeſtum eſt, hominem ſine affectu exiſtere non poſſe. Qua occasione a multis haud inepte obſeruatum eſt, affectus ſanitati corporis non parum prodeſſe.

XLVI. Hic igitur mentis motus, quando generatim conſideratur, et ſolam appetitionem ſignat, indifferens merito ſecundum *Peripateticorum* et *Carteſii* mentem appellatur: eſſi errarunt omnes, cum iram, uti uulgo definitur, et inuidiam, in affectionum innocentium claſſem retulerunt.

Differatur de ira, prout ſpes uehemens eſt repellendi mali imminentis, et, ut eſt uindiſtæ cupiditas. Inuidia uero, quoquo modo deſcribatur, amoris ſane deſectum indicat.

XLVII. Quando uero ad finem homini præſtitutum, et naturæ eiſdem conuenientem, tendit, uel a uitio ad uirtutem redit, boni nomen adſciſcit: quemadmodum uiciſſim mali appellationem adſumit, cum ab eo fine declinat, et declinare pergit. Hoc intuitu Stoici affectus dixere malos, quia in iis nihil amplius moderandum animaduenterunt; cum e contrario Peripatetici appetitiones ſuas regendas et moderandas exiſtimauerint, utpote appetitiones, quæ uel ad conueniens naturæ humanæ obiectum, uel diſconueniens, dirigi et applicari poſſint. Quare manifeſta eſt in hac lite λογوماχία.

Declaretur ea Tauri de Plutarcho, quæ apud Gellium eſt, perlepidâ narratione. Explicetur ἀπάθεια Zenoſis, et ἐμπάθεια Epicuri; quæ iterum non niſi nominibus differunt.

XLVIII. Sed cum interea homines, ut sunt natura, a fine suo nunquam non declinent; hinc affectus eorum pro malis merito (*in concreto*) habentur, donec contrarium ostendatur.

XLIX. Appetitiones repetitae mores progenerant: quae, si bonae sint, habebis bonos, sin contra, malos.

L. Mores boni uirtutem gignunt: mali, uicium, hoc est, amoris uacuitatem.

LI. Et talis autem amoris uacuitas in intemperantia, seu uoluptate, superbia, et auaritia, inuenitur.

LII. Tantum perquirendum est, quare tam diuersis appetitionibus homines urgeantur. Nam etsi dicitur, imaginationis magnam esse disparitatem, adeoque ex unius eiusdemque obiecti diuersa repraesentatione diuersos oriri affectus; tamen obscurum manet, quare homines obiecta sibi diuersimodis proponant, et inclinationes tam uariae distinctaeque generentur.

LIII. Quare ad corporis temperamentum, consuetudinem, aetatem, sexum, educationem, ac reliqua, quae temperamentum cupiditatesque alterant, imprimis respiciendum est.

CAP. XV.

DE TEMPERAMENTO CORPORIS.

I.

Homo ex mente et corpore constat. Igitur ad utrumque respiciendum oportet. Pythagorici, Stoici, Platonici, corpus contemptim habue-

habuere. Epicurus corpus menti praetulit. Nos neutrum negligendum contendimus.

II. Vt a corpore incipiamus, constat sane illud non simplex esse, sed compositum.

III. Compositum principium ponit, uel principia. Veteres ad elementa confugerunt: unde eorum calidum, frigidum, siccum et humidum, emerfit.

IV. Quae disceptatio, cum sit primo obtusa obscura, multaque expositione, ut intelligibilis reddatur, egeat, nos sanguinem primo contem-
plabimur.

V. Sanguis in omnibus corporibus humanis obseruatur. Ab hoc ossa, caro, uenae, arteriae, humores omnes originem trahunt.

VI. Hic uarie mixtus est, et temperatus.

VII. Temperies, seu mixtura partes desiderat. Ergo sanguis certis partibus constat.

VIII. Partes qualitates sanguinis indicant.

IX. Est autem ille fluidus, terrestris, pinguis.

X. Fluor lympham, consistentia terram, pinguedo ignem, ostendit.

XI. Lympha flexibilitatis, terra solidorum, pinguedo caloris motusque in corporibus, occasio est.

XII. Aeris, seu aetheris, nullum peculiare ue-
stigium eminet; quoniam hic omnes sanguinis partes quasi perflat, peruadit et penetrat; adeoque seorsum, ut lympha, terra, ignis, neutiquam obseruatur.

XIII. Haec si aequaliter essent mixta, et conuenienti proportione temperata, nec per pugnam quasi collisa, inaequaliter dispensata, et dispersita, perduraret sane humanum corpus; ac forte immortale foret.

XIV. Sed deprehenditur nunc sane partium enumeratarum inaequalis compositio, unaque excedit, et energia super caeteras eminent.

XV. Energiae uocabulo utor, ut ostendam non ad copiam particularum, sed uirium, respiciendum esse. Ita recte a nonnullis monitum est, in sanguine dominari semper aquam, quamuis energia ignis et terrae sit saepe maior, eoque praeualentior.

XVI. A potiori autem ut fit denominatio; ita ab ea parte, quae uirium copia praeualet, temperamentum signatur.

XVII. Et cum uiribus praeponderet 1) uel lymphae, uel 2) ignis, uel 3) terra; hinc tria oriuntur temperamenta, sanguineum aquae, cholericum ignis, melancholicum terrae.

XVIII. Qui salis, sulphuris, mercurii, aliisque chemicorum uocibus utuntur, uix discrepant, Sulphur, utpote oleosum, inflammans; sal terreum; mercurius fluidum, quidpiam est.

XIX. Simili ratione calidum respondebit igni, frigidum terrae, seu sali fixo concretoque, humidum lymphae.

XX. Nec alia ratione nunc quoque a Medicis obseruatae in sanguine qualitates, seu humores exponendi erunt. Sanguis aequo lymphae fluore conspicuus, aquam; bilis, oleum et inflammantes partes; melancholia, seu atrae bilis lentior, terram, praeualere ostendunt.

XXI. Quae omnia propterea in medium afferro, ut, quam non sit capitalis inter eruditos diuersis uocabulis utentes dissensus, appareat.

XXII. Phlegmaticum omisimus, ne praeter necessitatem multiplicetur temperamentorum

numerus. Quid enim est phlegma? Nihil sane aliud, quam liquor limosus. Sed attende uero: si emineat aqua, habebis sanguineum; si limus, melancholicum. Fac etiam porro, terrarum et sulphurearum partium temperaturam a nonnullis phlegmatis nomine recte insigniri, non tamen peculiare emerfurum puto temperamentum. Praeualebunt enim uel sulphureae, uel terreae. Si prius, cholericum sufficiet; si posterius, melancholicum.

XXIII. Quibus constitutis facile nunc erit ad determinandum, quid efficiat in corpore sanguis, quid cholera, quid melancholia.

XXIV. Iam autem certum est, in sanguineo temperamento abundare partes fluidas, et praeualere uiribus. Hae uero facile cuicumque motioni obsecundant, inque arterias uenasque adaeque dispulsae nihil impedimenti faciunt, aut offendunt, eoque uasa sanguifera minus capacia postulant. Inde facile in carne, ac facie imprimis, quia limpidae sunt, eminent, cumque poros omnes sine mora aequalique motu penetrant; hinc color rubicundus, hinc pulsus, secretiones, excretiones, non modo promte, facile, et minus impeditae; uerum etiam mediocriter, constanter, atque peraeque, succedunt. Vnde corpus uegetum, ob alimenti succique copiam laxum, membra expedita, agilia, crinium abundantia, in eiusmodi hominibus inuenitur.

XXV. Vbi cholera dominatur, et per consequens, aliqua sanguinis pinguedo, eaque ad inflammandum apta, occurrit, ibi, ut lymphae actiuosa copia et aequalis commotio cessat; ita pori sunt strictiores, impulsus autem, quia trans-

itus

Itus certo modo uidetur impeditus, tanto uehementior; quo fit, ut summe agilis euadat sanguis, atque hinc celerrimus pulsus calorque insequatur, qui ita penetrat, ut etiam color circa superficiem cutis satis spectabilis reddatur, meatusque sanguinem continentes, ob pororum angustias et concurrentem elasticam uim, distendantur. Omnia enim sulphurea, oleosa, pingua, biliosa, aliquanto incitatoria sunt, quodque impedimento est, tendunt, exporrigunt, atque agitatione sua membra celerius agiliusque mouent. Sed quia in flammam facile dantur, ad conuulsiones et febriles morbos corpus disponunt, idque aridum, tenue, siccumque, ardore suo efficiunt.

XXVI. In quibus autem melancholia, uel terrearum partium moles superior est, si necessario fibras spissiores, compactiores, solidiores, ob sanguinis crassitudinem, eoque poros arctiores cholericis habent et ostendunt; ac propterea uehementem pulsus motumque ob caloris defectum uix sentiunt, nec, quia spissa materia in angustiis facile haeret, feruidiorem impetum ferunt; sed assiduo magis, continuato, et magnonisu propulsuque indigent, qui cum crassam limosamque materiam per uasa sine intermissione prouehit, ea paullatim pandit, ac capacissima receptacula efficit. Vnde mirum non est, lentum sanguinis gyrum torporem, incessum etiam lentum, fuscam faciem, quoniam sanguinis massa nec limpida est, nec calore in superficiem propellitur, malum hypochondriacum, lentas secretiones, obstructions, atque infinitas anxietates, aliquando producere.

XXVII. Ceterum silentio inuolui non debet, haec temperamenta uarie nihilominus modificari, neminemque forsitan inueniri, qui aequali mixtione ac temperatura alteri prorsus similis sit. Etsi enim tria tantum principia extrema sunt, quae in sanguine totoque corporis habitu eminent; tamen, cum uaria proportione unum alteri, alterumque dominanti et praeuolenti accedat, et ipsum praeuolens diuersis uiribus non nunquam appareat instructum, difficile iudicatum est, quoto gradu aliquis cholericus, quoto itidem sit melancholicus, aut sanguineus.

XXVIII. Quae obscuritas fecit, ut generales loquendi modi inualerent, et hic temperamento cholericum melancholicum, alter sanguineum melancholicum, et sic porro diceretur praeditus. Principium inferius, quia statim intelligitur, raro exprimitur.

XXIX. Vnde uero fiat, ut in hoc *μελαγχολία*, in altero cholera, et tertio sanguis emineat, plures allegari causae possunt. Operatur hic non nihil regionis clima, aeris temperies, solis ardor, caloris indigentia, cibus, potus, sexus, parentum dispositio, uigor, morbus, affectus, cum generamus, aetas, cetera.

Inde colligi potest, utrum etiam de nationum integrorum temperamentis aliquid uerisimiliter et generatim adfirmari queat? Obseruetur, foemineum sexum succulentioris ut plurimum temperamenti uideri.

XXX. Difficilior quaestio est, an temperamentum mutetur? Et obseruandum est, non uideri probabile, unum in alterum uel uno habitu, uel etiam paulatim abire. Quid enim ualentius, quaeso, destrueret? an id, quod est infirmius? Deinde admonendi sunt, qui secus sentiunt,

tiunt, non tantum sanguinis massam, uerum etiam conformationem singularum partium, pororum, uasorum, quae temporis tractu peculiare *σχίσιν* contrahunt, circumspicienda esse. Haec mutari et conuerti uix possunt; quin nec istud tuto adfirmatur, totam sanguinis temperiem aliã et nouam plane speciem induere. Id uerum est, alterari interdum gradum. Quod morbi, aeris mutatio, aetas, labor, uictus, aliaque innumera, non nunquam efficiunt. Vt autem prima stamina, idque ipsum, quod seuit natura, atque maioribus uiribus instruxit, eadem rursus destruat, comprehensu difficile est. Talis uero alteratio a multis pro omnimoda mutatione habetur. Nec iuuat, temporis lapsu euanescere ac transpirare actuosiores partes. Fac enim, id fieri, e. g. in partibus biliosis, forte idem continget in fluidis, ceterisque: et tum uero maius et firmitus respectu inferiorum manebit firmitus: quamuis non nihil mutationis aliquando subeat. Vt taceam, actuosius principium quaesiturum sibi conformia, ac dispulsurum heterogenea, seu dissimilia. Vnde in ipso corpore nihil inuenitur aut obseruatur, quod talem ciere immutationem aptum sit. Si quid aliunde et ab ipso naturae opifice innouetur, id sane extraordinarium est. Nos differimus, quid ordinarie contingat, non autem semel, uel bis, sed ut plurimum, fiat. Cui animaduersioni addas licet, luctari interdum, in tenera praecipue aetate, principia, quae paucis inuicem passibus distant, donec ualentius emineat, ac cetera comparate deprimat.

XXXI. Vnde nihil restat, quam ut ostendamus,

mus, quoad fieri potest, perspicue, quomodo concretio corporis in animum sese transfundat.

CAP. XVI.

DE TEMPERAMENTO
MORVM.

I.

VT anima interueniente corporis ministerio sentit ac percipit; ita etiam, eodem intercurrente ac sollicitante, appetit.

II. Nec enim ipsa sibi domicilium struit, nec corpus in utero format, ut absone non nulli existimant; sed ipsa potius tanquam incola in microcosmo suo habitat: ignara interea, quo pacto cum corpore sit coniuncta, simulatque inscia, se secundum spermatica lineamenta corpus ac motus in illo fabricasse.

Notetur postremum contra *Sennertum*, aliosque, qui animae rationali corporis humani structuram attribuunt.

III. Quapropter id solum certum est, animam residere in corpore, tanquam domicilio suo. Vtrum uero per traducem, an DEI creationem, in istud fuerit translata, clare ostendi uix potest.

IV. Huic domicilio sese accommodat illa, non hoc sese illi. Nec enim corpore aliter, quam id permittit ac patitur, uti potest.

V. Iam finge uero, sanguinis gyrum esse lentum, corpus terreis partibus praegnans ac graue, minus agile propterea, unde quaque impeditum, an, quaeso, in mente alius esse, aut excitari motus, poterit?

VI. Igitur lenta corporis natura mentis quoque lentitudinem efficiet; eoque sensu corporis concretio, ut loquitur *Grotius*, in animum transibit,

VII. Lentitudo metus caussa est. Vtrumque potentiae indigentiam, uiriumque quendam defectum indicat.

VIII. Metus curarum molem progignit; animamque perpetuo sollicitam reddit.

IX. Sollicitudo uero eo tandem illam traducit, atque inclinatur, ubi secura ac tuta quies promittitur.

X. Ergo motu graui ad res conditas, quae homines circumuallant, quasque creaturas barbare appellamus, transilit.

XI. Res conditae pretium habent.

XII. Pretium est uel uulgare, uel eminens. Eminens pecunia appellatur.

XIII. Ergo mens sollicita pecuniam, et quae ad illam parandam pertinent, aut ei hominum opinione aequiparantur, quaeret et appetet.

XIV. Appetitio repetita mores auaros, et simul, quia origo ex metu est, meticulosos gignet.

XV. Metus et impotentia cunctationem inducent. Cunctatio actiuos mentis motus excludet.

XVI. Hi in ingenio iudicioque consistunt.

XVII. Lentus motus uero grauis et continuatus labor est. Vnde fit, ut memoria malorum praeteritorum, quae obseruauit, ideas repetito et graui nisu cerebro impressas seruet, easque cum futuris componat.

XVIII. Ergo melancholicus corporis habitus laboriosis meditationibus ansam praebet: laboriosae meditationes sollicitudinem cum memoria sollicita continent. Sollicitudo uero temporis tractu, quo maior coarctatur uirium diffidentia, non minuitur, sed curiosiore impedimentorum obseruatione augetur. XIX.

XIX. Interea tamen eiusmodi sollicitudo a termino a quo ad terminum ad quem mentem traducit.

XX. Transito nouae spei locum facit. Haec autem, uti monuimus, uel in pecunia, uel re eadem simili, terminatur.

XXI. Quo magis et diutius uero electioni alicui intenti fuimus, eo maiore dolore mutamus.

XXII. Omnis enim mutatio cum molesta coactione coniuncta est, quam sine dolore concipere uix possumus.

XXIII. Ergo, quod diu uoluimus, uelle; quod diu noluimus, nolle, pergimus: quia prompte id possumus, diuque continuauimus.

XXIV. Quidquid eiusmodi uolitiones stabilit, ac promouet, tueri ac conseruare laboramus; quidquid uidetur contrarium, amoliri fatagimus, ne amittamus iucundum, et accipiamus molestum.

XXV. Ergo metus perdurat, ergo spes ac fiducia in rebus conditis, seu creaturis, persistit.

XXVI. Sed metus tamen obiectum requirit ac ponit. Obiecta sunt uel uisibilia, uel inuisibilia.

XXVII. Quod inuisibile est, non tam clare cognoscitur, quam quod est uisibile.

XXVIII. Quod ignoratur, maximam partem grauius metuitur.

XXIX. Ergo homo melancholicus et auarus DEVM nimium timet, eoque ad superstitionem inclinatur: fingit sibi spectra, lemures, magos, et Thessala commenta, corruptaque imaginatione in his fingendis adiuuatur. Hinc etiam ad fanaticismum pronus habetur.

Differatur *εἰς παρόδον*, quomodo fieri possit, ut tota uniuer-

uniuersitas sibi persuadeat, se ad ueneficorum et ueneficarum societatem pertinere. Inspargatur aliquid de differentia enthusiasmi et fanaticismi. *Lockii et Merici Casauboni* meditationes de enthusiasmo commendentur.

XXX. Visibilia, aut boni aliquid nobis procurant, aut mali.

XXXI. In iis, quae plurimum nobis damnant, homines sunt.

XXXII. Ergo hominum confortia, quoad fieri potest, fugit, solitudinem amat, inhumanus est, diffidens, suspicax, inuidus, immisericors, illiberalis austerus, inciuilis, inepte superbus, crudelis, desperabundus, sique libidinis stimulis urgeatur, ad damnatam mutamque uenerem haud raro pronus.

XXXIII. Idem hominum metus facit, ut nunquam aperte, sed per insidias, per simulationes, mendacia, fraudes, dissimulationes, incedat, perque uetitas artes noceat, taciturnus sedeat, alios obseruet, et, ubi spes lucri affulget, ac uindictae cupiditas urget, prodat.

XXXIV. Nunc uero, cum ex suo ingenio alios iudicet, nihilque boni ab iis, cum quibus una est, speret, aut exspectet, ne uimque tanquam seuerum et nociuum despotam timeat, fieri sane aliter non potest, quam ut in rebus aliis, et pecunia imprimis rebusque conditis, unde pecunia paratur, fiduciam ponat, genium defraudet, famem sitimque sustineat, nisi gratis edat, potetque, manu labore, abiectissimis operis sese dedat, numeret, corpus fatiget, dummodo praesens lucellum affulgeat; non autem ingenio, quod ei deest; quodue fructus ex longinquo ostendit, operetur.

XXXV. Ex quo iterum fit, ut, dempta fiducia, rebusque, quas infinita cupiditate appetit, et seruare conatur, abstractis, ululet, obque ingenii deficientiam impatiens furat, et tandem, nisi impediatur, uua passa fiat; sicque ineptissimo uitam metu finiat, uti stultissime sperauit idem.

XXXVI. Vt uero melancholicus metu immodico; ita cholericus spe infinita et uiolenta urgetur. Quod, quomodo contingat, ostendendum est.

XXXVII. Finge igitur, corpus sulphureis, oleosis, inflammantibus partibus plenum, agilimum, in quo omnia uiolento motu peraguntur; et eosdem sane animae motus, praecipites, uiolentos, et corporeis quadantenus similes obseruabis.

XXXVIII. Violenta spes uirium coniunctionem ponit: uirium coniunctio potentiam mentis corporisque gignit: potentia perumpit, impedimenta, quae obstant, dispellit, ac separat, innumera distinguit, artes difficillimas appetit, in illis, quae sunt spinosa, diuidit, hincque iudicio acri discretoque pollere obseruatur: ea uero, quae laboriosam rerum praeteritarum repetitionem requirunt, aut minus accurata et solida apparent, uix affectat, eoque memoria ingenioque haud multum eminent.

XXXIX. Potentiae opinio mater audaciae est, audacia repetita ambitionis.

XL. Audax uero ambitio uiribus suis confidit, adeoque tam inuisibilia, quam uisibilia, neutiquam reformidat; sed illa, quia in oculos non incurrunt, parui pendit, haec uero uiribus ac potentiae suae accommodat. E4 XLI.

· XLI. Hinc ad atheismum homo cholericus-ambitiosus pronus uidetur, quippe qui diuini timoris quaedam uacuitas est: quam inclinationem alia iuuant, adaugentque, puta occultarum caussarum ac rerum, multorum iudicio incomprehensibilem, felix detectio. Vnde spectra quoque et magos ordinarie ridet, atque interea peculiare opinionem excogitat, quas etiam in medium proiicit, nisi potentiam minuant, atque existimationem apud eos, quibus dominari conatur, subruant. Hoc enim si uideat, superstitioni fictae sese addicit, flaminibusque tanquam cymbalis, ac laudum suarum praeconibus, utitur, suggestum adscendit, ut *Carolus Audax* et *Cronuoltus*.

XLII. In uisibilibus et homines inueniuntur, et res conditae pretium habentes.

XLIII. Hae potentiae firmandae atque in maius extollescendae inferuiunt. Magnis quippe ausibus res angusta domi obstat. *Vallenstetinius* in id primo incubuit, ut diuitiis abundaret, quibus ad augustiora contenderet.

XLIV. Vnde patet, non respicere hominem ambitiosum opes, aut pecunias. Tantum id inter eum atque avarum differentiae obseruatur, quod hic retinere anxie studeat, ille magnifice eas publiceque profundat.

XLV. Hac profusione uero et admirationem plebis excitat, et socios sibi clientesque parat.

XLVI. Eam enim ob causam homines non odit, aut fugit, quemadmodum melancholicus et avarus; sed frequentat potius, et fictis beneficiis afficit, ut se adorent, ac conuenienter apteque praedicent. Ineptas enim laudes respuit.

XLVII. Frequentat uero homines, qui adaugere

gere vires suas possunt: homines ignauos, molles, timidos, auaros, contemnit; nisi quidem illorum etiam opera aliquando sibi appareat utilis. Amamus proditionem, amamus secreta nobis reclusa; non garrulos, non proditores.

XLVIII. Omnes uero, cum quibus una est, sibi subiicere ac regnare satagit: etiam eos saepe, qui superiores sunt.

XLIX. Hinc nemini fidus, sed erga quoslibet, si potentiae amplificandae spes immineat, ingratus, simulator egregius, dissimulator magnus, hypocrita non spernendus.

Differatur de prouerbio: *qui nescit dissimulare, nescit regnare.*

L. Sed discrepat tamen iterum ab auaro. Hic simulat, dissimulat, ut loculos suos locupletet; ille, ut gloriam, hoc est, potentiam, adaugeat. Gloria enim potentiae opinio est, quam quis de se, aliique de nobis, fouent.

LI. Hinc cultus ac uenerationis officia omnibus quasi praescribit, nec animi intentionem curat, dummodo metuant, praedicent, laudent. Nulla quippe ueneratio sine timore alterius concipi potest. Ex quo de amicitia eiusmodi hominis iudicari potest.

LII. Quod si literis operam det, sectatores quaerit, idque uel occulte, uel manifeste.

Differatur de Spinoza, qui nullos sectatores dicitur affectasse.

LIII. Hinc eos, qui fini ac scopo suo aduersantur, persequitur, iisque irascitur.

LIV. Irascitur aperte, nocet aperte, usque dum redeant ad officium: redeuntibus uero ac subiectis parcit, ac magnanimi titulum affectat. Tantam enim de se uiribusque suis fiduciam

habet, ut, quamuis denuo rebellent, cogendos speret.

LV. Vnde ira uiolenta cholericæ ambitionis filia est.

LVI. Quæ tanto magis accenditur, quanto grauiora impedimenta obiiciuntur, dummodo superari eadem posse uerisimilis spes affulgeat.

LVII. Ergo spem constantem fouet. Quod incipit, peragit. Nec enim uiolenti motus unquam cessant.

LVIII. Ergo uix abiicit animum. Iudicium uiriumque robur, uigilantia indefessa fausta omnia pollicentur.

LIX. Huic spei uero nihil magis, quam molities et intemperantiæ uitia aduersantur.

LX. Ergo feminarum amplexus parui pendit; nisi et illæ potentiae amplificandæ aut stabiliendæ inseruiant.

LXI. Ergo etiam, quantum in se est, sobrie ac parce uiuit, ne uires animæ corporisque frangantur, quæ ad uiolentos motus, quibus adsueuit, conseruandos necessariae sunt.

LXII. Quid? quod, cum perpetuo magna meditetur, reconditus est, taciturnus, ne proditis arcanis sibi noceant inimici. Vnde plura, quam loquitur, agit et perficit.

LXIII. Atque ita uero satis patere existimo, melancholicum metu nimio urgeri, cholericum potentiae uiribusque suis confidentem nimium sperare, adeoque nunquam desperare; sed omnia, quæ uiolentis motionibus contraire uidentur, sollicitè amouere. Quid uero sanguineus appetat, aut non appetat, copiosius perdocendum est.

LXIV. Finge igitur, in corpore humano fluidas partes superiores esse ceteris, nihil propterea impedimentorum occurrere, motum aequalem et minus molestum obseruari, promte, facile, et mediocriter omnia secerni fierique, et animaduertes, simili ratione in mente uniuersa peragi. Non distinebitur nimio metu, non uiolenta urgebitur agitatione: incidet illa potius in spem securam et uagam; quia in corpore nihil impedimenti sentit: securitas mollem negligentiam pariet, quam uoluptatis nomine notamus.

LXV. Secura negligentia uero uel non curabit impedimenta, uel, quia difficilia apparent, uix conabitur superare.

LXVI. Vnde etiam sollicitae experientiae parum tribuit. Sollicita experientia memoriam absoluit. Ergo memoria tenax, ubi negligentia regnat, deficiet. Ad quod cerebri quaedam humiditas accedit, quae uestigia impressa difficulter seruat.

LXVII. Iudicium uero, cum difficilia separet, curateque distinguat, difficilia autem molesta appareant, exiguum hic sane, aut nullum, erit.

LXVIII. Itaque ingenium forte eminebit, quod similia prompte inuenit, et minus solide exacteque aliquid, celeriter, et sine magnis molestiis, effingit. Vnde ad Poesin sanguinei, adque oratoriam uoluptarii, inclinabunt.

Differatur de multitudine Poetarum in Gallia, deque eorum paucitate in Hispania.

LXIX. Peculiares opiniones, quae multum meditationis requirunt, uix sectabuntur. Hinc *Baelius* obseruat, uoluptatibus deditos, Dolabel-

lae similes, feminas itidem, ad atheismum theoreticum uix propendere.

LXX. Credunt illi, quod approbant plures, metuuntque etiam, quod metuendum plerique dictitant. Vnde ad superstitionem magis ac credulitatem, quam incredulitatem, dilabuntur; quia plures sunt superstitiosi, quam increduli, haecque periculosior uidetur, illa commodior.

LXXI. Vnde iterum elucet, superstitionem melancholici ex proprio metu; uoluptarii ex metu ab aliis impresso maximam partem oriri. Hic enim per se nec incredulus est, nec superstitiosus, sed tutus, securus, negligens.

LXXII. Qui uero nimium securus est, gaudet. Gaudium risu, cantionibus, atque exultante membrorum motu proditur: cibo delicato, potu incitante, atque alliciente, otio, seruatur; hominum familiari usu augetur. Vnde labores corporis molestos omni modo deuitat, et socios potius et familiares sibi similes quaerit, miseros deuitat.

Differatur, quid sit laborare, quid otari. Decipiuntur enim plures, ac, dum otiantur, et uagi, non sine delectatione, oberrant, laborare se putant.

LXXIII. Cibus ac potus exquisitior sanguinem locupletat. Aucto sanguine augentur quoque spirituosiores partes. Hae in feminis abundantiam desinunt: feminis abundantia ad libidinem stimulat: libido ordinarie in sequioris sexus homines sese effundit, simulque inuerecunda est, et saepe uerbis gestibusque impudicis patet.

LXXIV. Luxuriae uero et libidinis instrumenta, uti sunt infinita, ita sumtus requirunt. Vnde uoluptarii non solum uolatici, flexibiles,

et inconstantes sunt, deque bono iucundo ad iucundum profiliunt; uerum etiam pecuniam affectant, non quidem, ut retineant, quemadmodum melancholici; aut magnifice profundant, quemadmodum ambitiosi; sed pessudent negligenter, futiliter, ac dissolute. Quare sera semper parsimonia in fundo est.

LXXV. Ex quo manifestum redditur, quomodo amicitia et beneficentia eius farinae hominum fit comparata. Donant, ut simul edant, bibantque, ac cupiditatibus suis uelificent, et luxuriae noua instrumenta et adiumenta acquirant: dumque olla feruet, amicitia perdurat.

LXXVI. Vnde inepte, quos utilitatibus suis commodos uident, basiant, iisdem adulantur, ad similia uoluptatis officia exhibenda prompti sunt, abiecteque submissi uerborum lenociniis, atque ingeniosis, qui conuersationem sustentare ac iucundam reddere solent, loquendi modis student, neminem dolose laedunt, nulla inuidia agitantur, nulla zelotypia, sed securi agentes quosuis sibi similes ob experientiae defectum, et iudicii inopiam, arbitrantur.

LXXVII. Hinc, ubi attenta mentis cura desideratur, simul ac nonnihil molestiae subeundum, inciuiles prorsus sunt, ac uera morum elegantia destituti propriam saepe turpitudinem reuelant, inficete garriunt, sique per imprudentiam, petulantiam, aut ebrietatem, alios irritent, omnia in deteriorem partem uerti ob ignorantiam mirantur, quiritant, et, quia humidioris constitutionis sunt, in lachrymas diffluunt, spemque turbari securam lamentantur.

LXXVIII. Haec uero lamentatio tam propriae,

priae, quam alienae miseriae intuitu, tanto uehementior est, quanto diutius iucundis adsueuerunt iidem, quantoque longius duratura impedimenta ac mala credunt, quo astutiores infidiae, quo inimicorum ira uiolentior. Hinc auaros et homines superbos, qui nihil non sinistre accipiunt, fugiunt, parumque, cum ingruit calamitas, tolerantis ac patientes comparent; quamuis haud facile abiiciant animum, quia ingenio, uerbisque eiulantibus, aliorum prouocare misericordiam sperant.

LXXIX. Quare uoluptarii mendicorum impudentissimi sunt, moriones interdum, cum deficit pecunia; parasiti, et ad abiectionem seruitia, ubi aliquid uoluptatis simul degustant, promississimi.

LXXX. Ex quo tandem clarum fit, quam ineptae sint horum hominum cupiditates, quam inquieti inter spes agant securas, uagas et inconstantes, quam molliter itidem timeant, et saepius contristentur.

LXXXI. Inde etiam mirum non est, contemni in republica homines sanguineos et molles, quia tam mentis quam corporis labores subterfugiunt; cum uicissim auari, et ambitiosi, utut deteriores et magis dolosi inueniuntur, laudentur, atque haud raro laboriosissimorum, acutissimorum et fortissimorum hominum elogia a sui similibus reportent.

LXXXII. Quemadmodum uero praecedenti capite obseruauimus, non esse, quod quis phlegmaticum corporis temperamentum tribus reliquis superaddat; ita non est necesse, ut sordida uoluptas, seu *acedia*, a subtili acutius distinguatur.

LXXXIII.

LXXXIII. Neque enim is tantum uoluptatibus aliquid indulget, qui sese cibo potuque ingurgitat; sed et, qui molli sensuum externorum tactu, et quae inde dependent, imaginibus, delectatur.

LXXXIV. Atque ita uero tria etiam morum manent temperamenta, hoc est, tres mentis in uolendo propensiones, quas alii uoluntates appellant. Tot enim sunt inclinationes, quot in corpore principia. Motus uero corporis typi sunt motuum animi. Nam animus conseruare corpus eiusque habitudines et imitari omni modo satagit.

LXXXV. Sicuti autem tria, quae in corporibus regnant, principia uarie miscentur, unumque eminet, alterum propius accedit, tertium subsidit; ita etiam uires principiorum uolendi nunc propius, nunc remotius, connectuntur.

LXXXVI. Propinquitatem et remotionem gradibus mensuramus. Vnde fit, ut primam et dominantem propensionem a secunda secundo, tertio, a tertia ulteriori gradu distare adfirmemus.

LXXXVII. Et quemadmodum supra ostendimus, dari corporis intuitu melancholico-sanguineos, cholericomelancholicos, sanguineocholericos; ita mentis respectu habemus auare uoluptarios, ambitiose auaros, uoluptarie ambitiosos, et sic uicissim. Tertia et infima propensio, ut exprimatür uerbis, necesse non est, quia per se intelligitur.

LXXXVIII. Sed quia tamen proportionem et gradus infinitis modis uariant; perperam sane laborant omnes, qui eos putare exacte et ad
amissim

amissim uolunt diiudicare : quamlibet certum sit, temperari propensionem propensione, atque ita modificari, ut diuersa mentis habitudo et inflexio in oculos saepe incurrat.

LXXXIX. Ita, si tres propensiones aequalibus fere uiribus sunt instructae, aut proxime se contingunt, indifferentia quaedam, seu phlegma, ut loquimur, aut eiusmodi in mente constitutio obseruatur, quae fere nulla bonorum repraesentatione uehementer afficiatur.

XC. In ceteris proportionibus considerandis illustris nos *Thomasius* anteuertit, qui totum cap. XII praxeos philosophiae moralis huic meditationi consecrauit.

XCI. Id hic monemus, maxime ridiculos uideri melancholico-sanguineos, seu meticulose securos, quia metus et securitas longissime distant. Nam uti contraria iuxta se posita magis elucet; ita si toto coelo diuersa connectantur, et ab uno extremo ad alterum saltus fiat, inconditum quidpiam ac ualde ridiculum solet emergere. Talis temperies in Principibus stolidam tyrannidem efficiet : in uulgo uero, quod per se parui fit, et sub capistro uiuit, tolerabilior apparebit.

XCII. Ex his uero colligi poterit, quid de mutatione propensionum nostrarum sit statuendum. Ut enim ualentius in corpore principium durat, quemadmodum cap. XV, §. XXX, demonstratum dedimus; sic dominans propensio nunquam penitus naturalibus uiribus subruetur, quoniam regnat, et reliquas comprimit.

XCIII. Non diffitemur tamen alterare aliquid in ea consuetudinem, quae in imitatione consistit.

fistit. Sic patres imitamur ac matres, aut alios etiam, quamdiu sub eorum imperio agimus. Imitatio uero aliquid coactionis continet.

XCIV. Imitantur itidem uiri uiros; iuuenes iuuenes, feminae feminas, cum quibus una sunt, pueri pueros, senes senes, nobiles nobiles, cetera. At tandem tamen recurrit natura, et euidentibus signis argumentisque sese prodit, licet furca expellas. Quod infinitis exemplis ostendi potest.

Vnde colligi potest, quid de eorum doctrina sentiendum, qui feminarum, puerorum, iuuenum, uirorum, senum, nobilium, diuitem, pauperum, aliorumque, temperamenta et mores peculiariter considerarunt.

XCV. Ergo mentis temperies in alios quidem gradus, non autem species diuersas abit.

XCVI. Ex omnibus uero id exploratum fixumque manet, hominem non speciem esse infimam, sed unumquemque nouam quasi speciem facere, ad quam formandam corporis motus mentisque omnia contribuunt.

CAP. XVII.

DE PHYSIOGNOMIA ET MORVM CHARACTERIBVS.

I.

TRibuerunt ueteres physiognomiae haud parum, sed dubito ualde, an uerum eiusdem fundamentum cognouerint. Pythagoras a principio adolentes, qui sese ad discendum obtulerunt, *ἰφουσιονόμοι*. Adamantius eandem artem Aegyptiis tribuit. Aristoteles et Polemon peculiare hac de re libellos scripserunt.

II. Mihi id uerbum significat, naturas hominum

num coniectatione quadam de totius corporis filo atque habitu sciscitari.

III. Habitus autem corporis temperamentum prodit. Temperamentum morum animi occasio est, ut capite XV ostendimus.

IV. Huic fundamento si ars physiognomica superstruatur, fere fallere et falli nescia euadit.

V. Vnde ad colorem, uasorum laxitatem et arctitudinem, constitutionem corporis macilentam, et crassitudinem, motum facilem difficilemque, respiciendum est.

VI. Haec signa naturalia corporis temperiem indicabunt, & inde consequentem animi habitudinem.

VII. Ea nemo dissimulabit, aut simulabit, nemo occultabit, aut occultare facile poterit.

VIII. Sic floridus et rubicundus color in facie, porosus corporis habitus, eius agilitas, uasa minus laxa, sanguineam sane temperaturam signant.

IX. Sanguineum autem temperamentum, quid operetur atque efficiat, iam patet.

X. Idem iudicium de cholericis ac melancholicis habitus signis ferendum est, quae non repetim⁹.

XI. μεταποσκοπία sola, quae ex facierum et frontis lineamentis non nihil coniicit, facile decipit; quia eorum figura ut plurimum ex accidenti uenit, saepe etiam transitoria est.

XII. Vnde sua sponte corruunt, quae *Ioannes Baptista Porta* de uultuum humanorum cum animalium uultibus collatione scripsit.

XIII. Corruet itidem tota chiromantia, utpote astrologicis ineptiis maximam partem inmixta.

XIV.

XIV. Nec minus leuia et inepta apparebunt, quae auctor ἀνθύμωσ de pedis admirandis Cardinali Rupefucatio inſcripſit, eumque pro toto homine, tota hominis anima, re ſacra, regula religionis et nobilitatis uenditauit.

XV. Simili ratione pleraque concident, quae de uocis uariatione *Scipio Claramontius*, ac uul-
gus *Phyſiognomorum* de naſo, capitis uertice, capillis, rhonchis, iugulis concauis, ac minus bene commenſurata proportione ſomniat. Quam enim *Zopyrus* φυſιογνώμων turpiter hic ſeſe dederit, exemplo *Socratis* ex *Cicerone* conſtat.

XVI. Oculorum conſideratio uero uiuido, aequali aut etiam uehementi motui corporis innixa, uel cum ceteris ſignis aliquid coniunctim probabit, uel fallaci experientia iterum fallerit, uel ſimulationi ac diſſimulationi hominum obnoxia manebit.

Expendatur *Ioannis Euelyni*, Angli, diſſertatio de *Phyſiognomia*.

XVII. Ergo inter naturalia ſigna ſolus corporis habitus, quaeque inde dependent, omne punctum ferent. Ad quae uulgares *Phyſiognomi* non reſpexerunt.

XVIII. Signa autem moralia naturalibus auxilio uenient, factaque et uerba ſaepe et conſtanter repetita ueram et certam morum notitiam ſuppeditabunt.

XIX. Quod ut breuiter conſtet, ſpeculum lectori; aut etiam tabulam appendam, quam ἀνδρωπομοποιαν ueram et certam appellare poterit, ex praecedentium capitum demonſtrationibus atque obſeruationibus formatam.

Tab. A.

XX. Hac uero tabula ante oculos constituta *Theophrasti Eresi* characteribus morum facile carebimus, utpote qui mores Graecorum uariantes tantum sine ordine delineauit.

XXI. Carebimus itidem sine damno *Sennalti, Barclaii, Huarti, Richerii et Molinaei* uoluminibus, quoniam in iis quoque uaga confusio regnat.

XXII. Id magis necessarium est, ut corporis animaeque mechanismum a *Spinozismo* defendamus.

CAP. XVIII.

DE LIBERTATE ARBITRII,
EIQVE OPPOSITA SERVITUTE
ET MISERIA.

I.

Quod si mores temperamentum corporis sequuntur; hoc uero, ut demonstraui-
mus, nec immutatur, nec immutari in hac uita potest. consequi sane uidetur, ut omnis libertas concidat: qua sublata, ineuitabilis necessitas cooritur.

II. Necessitas uero omnem uirtutis ac uitii ideam tollit. Virtute uero ac uitio cessante, nec praemiis forte locus erit, nec poënis quoque.

III. Quod ne fiat, liberum arbitrium curatius examinabimus, uisuri, quid uirium habeant mortales, quid minus.

IV. Et conueniunt uero in eo omnes, libertatem esse potentiam faciendi, quod fieri debet.

V. Haec in mente residet, non autem in uoluntate, quae et ipsa potentia est.

Debetur haec obseruatio *Ioanni Lockio*.

VI. Mens autem et intelligit et uult,

VII.

TEMPERAMENTA. MELANCHOLICVM.

Sanguis terrestris et grauis.

Motus lentus.

Vasa /asa sanguifera capacissima.

Poros Corporis habitus compactus, ossa
ingentia, fibrae spissae.

Color fuscus.

Membra impedita et inprompta.

Inde prouenit

SPES SERVILIS.

SOLLICITVS ET SERVILIS METVS.

Mater

Voluntas Auaritiae.

Petula Tristitiae.

Luxuria iuniorum, famis, fitis.

Libido Myfogyntiae, ueneris mutae.

Impudicus pudoris.

Bene Sorditiei.

Garrulitas Simulationis, mendaciorum, dis-
simulationis.

Adulatio Inflationis et ineptae superbiae.

Impatiens Infidiarum, inuidiae.

Miseria Crudelitatis, desperationis.

Incontinentia Tenacitatis.

Otijs, laboriositatis afininae cum
timore Memoria stupenda.

Ingen

VII. Hinc bruta carere libertate dicuntur, quia nec intelligunt, nec uolunt.

VIII. Intellectio sola uero non sufficit. Fac enim, te ponte rupto ruere in aquam, et, dum cadis, ratiocinari ac syllogismum facere, non eris tamen eo temporis momento liber.

IX. Pariter nec uolitio libertatem conficiet. Vix enim liberum temet pronuntiabis, si inter parietes sis conclusus: tametsi amici colloquiis delecteris, adeo que cum eo esse una cupias.

X. Quamobrem praeter intellectionem et uolitionem impedimentorum quorumuis remotio requiritur.

XI. Impedimenta sunt uel interna, uel externa.

XII. Illa spontaneitati repugnant; haec determinationi obsistunt.

XIII. Ergo homo omnimode liber deliberato sese determinat, et sponte, et necessitate extrinseca sublata agit.

XIV. Sponte agere significat actionis perpetratae auctorem esse uoluntatem.

XV. Verum caue putes, spontaneitatem, aut determinationem, indifferentiam aequilibrui exposcere. Vt enim haec difficulter concipitur; ita, si recte expendas, casui obnoxia erit, quemadmodum praeclare *Leibnitius* contra *Kingium* obseruauit.

XVI. Caue porro, ne determinationem et electionem mentis sine boni malique repraesentatione fingas.

XVII. Ipse *DEVS* sine eiusmodi repraesentatione non uult, aut decernit quidquam.

XVIII. Tantum id obseruatur differentiae:

DEVS uerum semper bonum sibi repraesentat ; homo apparentibus decipitur.

XIX. In hoc ad apparentia nisi defectus liberi arbitrii sese prodat.

XX. Neque enim ita homo uult, quod uelle, aut sperare, aut timere, naturae suae conformiter debet.

XXI. Vnus ambitioni inservientia, alter uoluptati conuenientia, tertius auaritiae congrua bona appetit.

XXII. Ergo neuter in his liber est. Abripitur unusquisque suis, quibus adfueuit, bonis, sed falsis.

XXIII. Abripi significat cogi.

XXIV. Ergo omnes homines uitiiis immergi et corrupti coacte agunt, quamuis sponte, quamuis uoluntarie.

XXV. Neque enim coactum opponitur spontaneo, seu uoluntario; sed inuitum.

XXVI. In inuito uoluntas abest. In coacto non item.

XXVII. Qui enim coacte agit, cupit, et malum minus enixe deuitat. Enixe deuitare significat enixe uelle.

XXVIII. Coactum uero libero opponitur.

XXIX. Ergo iterum concluditur, homines a uirtute alienos liberos non esse.

XXX. Quod uero plurimi existimant, se libere et sine coactione uelle, inde est, quod indifferentia sibi proponant, aut bona et mala parum se afficientia animo repraesentent.

XXXI. Ita surgimus pro libitu et sedemus. Auarus et ambitiosus uoluptaria libere et ex animo respuunt; uoluptarius ambitiosa et auara; et ita porro.

XXXII.

XXXII. In his uero libertatis character minus recte quaeritur. Tu fac, ut auarus pecuniam contemnat, ambitiosus gloriam, uoluptarius mollia, et tum demum liberos pronuntiabimus omnes.

XXXIII. Sed seruos, credo, et inquietos, et stultos, et furiosos quasi, secundum uniuscuiusque adpetitiones et propensiones dominantes, deprehendes.

XXXIV. Supra enim ostendimus, non iisdem omnibus inquietudinibus urgeri, non etiam iisdem propensionibus uniuersos et singulos esse praeditos.

XXXV. Quamuis enim tribus propensionibus quilibet hominum distineatur; semper tamen una ualentior altera est, prima secunda, secunda tertia.

XXXVI. Has propensiones aliqui uoluntates adpellant, adeoque de tribus uoluntatibus multa inculcant.

XXXVII. Nos non repugnabimus, dummodo uoluntas idem, quod propensio, sonet, nec uoluntates, ut res ternae seorsim existentes, concipiantur.

XXXVIII. Et quia uero plures sunt, idcirco homines magis inquieti redduntur, quam si una urgerentur.

XXXIX. Ex quo demum perspicuum fit, solum uirtuti deditum uere liberum esse.

XL. Appetit enim is, quod homo secundum DEI uoluntatem, quam recta ratio ostendit, appetere et agere debet.

XLI. Ergo sapiens uirtuti et rationi seruit, optimisque exemplis praeuocet.

XLII.

XLII. Rationi et DEO seruire libertas est. Affectibus et perturbationibus animi obedire seruitus uocatur.

XLIII. Itaque uirtute ac sapientia conspicui, ut decet liberos homines, imperant, imperant affectibus, refrænant eosdem, dirigunt, uincunt, ac sine uolentis desiderijs indolenter ac quietissime sperant timentque.

XLIV. Hoc imperio arbitrioque homines, uti nunc sunt, exciderunt; eoque fere carent. Arripiunt illi, quod sensibus gratum est, et corporis motus tanquam propensionum suarum typos intuentur et imitantur.

XLV. Hinc non tam uerum et maximum bonum appetunt, sed in præsens, quod sensus inprimis afficit et titillat, irruunt. Ad id inclinantur, quia ualde allicit, doloremque, quæ uellicantur, quam primum abstergit.

XLVI. Bonum maximum, quia futurum est, non pungit, etiam malum maximum, quod è longinquo uidemus; nullam fere in nos impressionem facit: quamlibet de eo loquentes interdum attente audiamus.

XLVII. Sapiens autem, uti ad repræsentationem cuiusque boni subsistit; ita in futurum prospicit, bonumque remotum et uerum sibi uiuide repræsentat, adeoque in propinquo consistit. Idem circa malum futurum facit, quod ante oculos sibi cogitando et meditando ponit.

XLVIII. Quamobrem non omnes ea ratione incedant ac procedant, multi inquisiuerunt sollicite.

XLIX. Plato materiae omnem culpam tribuit, et quemadmodum *Platarchus* arguit, in ea uis quan-

quandam rebellem, et contranitentem DEO mentique statuit. Hinc corpus quoque pro carcere habuit.

L. In eundem errorem *Stoici* sunt delati. Similiter *Pythagoras* rationes subduxit, et veteres fere omnes.

LI. Sed cum uero DEVS etiam materiam produxerit, fieri non potest, ut in materiam omnis culpa transferatur, nisi ultimo in DEVM reicere mali moralis originem uelimus.

LII. Id certum est, corporis humani inertiam, motusque securos, ac interdum uiolentos, aberrationum occasionem esse. In ipsa materia nihil positiui est, quod repugnet, atque mentem impugnet, eamque pelliciat.

LIII. Simili ratione decipiuntur, qui mali quoddam principium necessitans extra materiam quaesierunt, ut *Manichaei*, quos in capite de DEO confutauimus.

LIV. Sicut enim aberrandi caussa meta non ponitur; sic nec natura mali in mundo existit: quod recte obseruatum ab *Epideto* est.

LV. Ergo mens sola restat, in qua aliquid impotentiae obseruatur. Neque enim nunc satis deliberat, idque, quod sibi offertur, debita attentione contemplatur.

Offendatur, non pugnare reuera, qui corpus, cum illis, qui animum accusant. In corpore nisus naturalis ad bona praesentia et interdum minus uera deprehenditur; in mente non nihil impotentiae resistendi huic comatui, eumque dirigendi ad legem.

LVI. In obiectis externis nihil est, quod moueat. Alias omnes iisdem commotionibus atque inclinationibus obnoxii forent.

LVII. Itaque, etsi naturale homini est, ut, quod

quod sibi bonum uideatur, eligat, et, quod sese laucinat, deponat; non est tamen eius naturae ac uoluntati diuinae conforme, ut quoduis bonum arripiat, quod maxima saepe mala occultat, aut quemuis dolorem excutiat, qui saepe bonum uerum in sinu gestat.

LVIII. Hinc DEVS dixit, ne concupiscas. Concupiscere significat, sine ratione ac mente in id ferri, quod corpori iucundum accidit.

LIX. Sed homo tamen id iam praestare uix potest. Amissa est illa potentia ac uis admirabilis, qua comparare inter se bona uera et apparentia potuit.

LX. Quamuis enim intellectus ad bonum uerumque discernendum adhuc foret aptus; tamen appetendi furor impedit, quo minus intellectus suo queat officio fungi.

LXI. Et talis furor in primo homine aberat: poterat is, quemadmodum aliquando sapiens, repraesentationem boni apparentis cum repraesentatione boni ueri commutare, adeoque arbitrari libere, ac uoluptatem praesentem et titillantem respuere, ac futuram, puram, minus nocentem sibi figurare, ac tandem consequi.

LXII. Hac dote perdita, mirum non est, corrumpi etiam intellectum, eum respicere praesentia, eum approbare corpori grata, improbare corpori molesta: quod est sane sperare, ac timere ineptissime.

LXIII. Ex hac spe metuque stolido conflata est *οιλαυτία* perniciofa, contra quam perorant Philosophi, Theologique. Non amant sese uere mortales: corpus et cuticulam curant, sed inepte. Hinc omnes corporis facultates stulte destruunt.

struunt. Non amant iidem alios homines, ut decet. Nocent iis, ut sibi inpraesentiarum beneficit, et quemadmodum propria charitas a scopo abludit; ita amorem proximi ad eius mensuram inepte et falso comparant.

LXIV. Vnde iniqui, immodesti, iniusti, avari, truculenti, feroces euadunt.

LXV. Imitatio atque exempla aliorum corruptionem augent; non autem prima mali causa sunt: quod contra *Socinianos* est tenendum.

LXVI. Inde nouae quotidie technae excogitantur, noua luxuriae instrumenta finguntur, noua ambitionis adiumenta exsurgunt.

LXVII. Inde aetas posterior peior semper comparuit, ac comparebit.

LXVIII. Idem mali fomes ad posteros propagatur. Nec enim *Adamus*, nec ego, nec tu meliores generamus, quam ipsimet sumus. Eadem corpora, eadem animae, quomodocunque etiam in corpus traducantur, et perueniant, et cum illo coniungantur.

LXX. Sufficit iam, eas ad typum motionum corporearum moueri et agere, non subsistere, non etiam meditari in futurum, sed in praesens magno hominum damno ruere.

LXXI. Atque in hoc miseria mortalium et infelicitas consistit. Quilibet sua bona sectatur, propriisque inquietudinibus distinetur, et a bono summo, hoc est, *DEO*, in quo fiduciam collocare, cuique obedire debet, resilit.

LXXII. Sed caue credas, eo pacto nullum praemium locum futurum, aut poenis. Nam etsi ea, quae in nobis dominatur, cupiditas satis magna est, ita, ut inferiores cupiditates quae-
cunque

cunque supprimantur; tamen ea, quae in omnibus inuenitur, uitae conseruandae cupiditas adhuc maior est; quia alias omnes cessaturae forent propensiones. Quocirca ad eam incolumem tuendam omnes concurrunt et euigilant.

LXXIII. Ex quo elucet, non puniri propterea fures et delinquentes, quod concupiscant, sed, quod actu furentur, et manum ad rem alienam extendant, nec legum metum sibi opponant, quae uitae ac sanitati periculum minitantur.

LXXIV. Vnde iterum patet, quid uelint Philosophi ac Theologi, cum in externis homines liberos pronuntiant.

LXXV. Et propter hanc libertatem enim, quae in omnibus residua est, sed quam uiui uidentesque ex proaeresi saepe supprimimus, cum tamen ad eam excitandam non simus inepti, honore, sanitate, uita priuamur.

LXXVI. Cui non obest, quod dicitur, experientiam perdocere, ciues eiusmodi metum saepius flocci facere. Respondeo enim, idcirco in eos etiam grauiter animaduerti, quia, quod possunt et debent, non faciunt; crescentibusque delictis poenas crescere, ut, maiori malo inuento, desinant peccare, ac delectationibus indulgere propriis.

LXXVII. In eo fundamentum omnis imputationis in foro humano collocatur. Non enim ei attribui actio solet, qui aliter facere non potuit.

LXXVIII. At fateor interea, eum, qui sic abstrahitur a delicto, brutorum more abstrahi; nec bonum et honestum uideri, qui formidine poenae a peccatis abstinet.

LXXIX. Quod iterum indicio est; quam sit homo

homo ad bonum ignauus et iners, quam impotens et quasi mortuus.

CAP. XIX.
DE MEDIIS RECUPERANDI
LIBERTATEM.

I.

Sed quomodo igitur vires homo recuperabit sibi necessarias et utiles? quomodo emendabit, quod deest? quomodo animabit, quod ignauum et uitae fere expers est?

II. Et perlustrabimus varios modos refracnandi affectus, quosque ad libertatem restituendam aliqui existimarunt peridoneos.

III. Multi enim ab intellectu, multi itidem a uoluntate initium emendationis capiendum iudicarunt.

IV. Qui prius statuerunt, uel adhuc statuunt, antiquissimos Philosophos crepant, qui meditando DEO nos futuros similes crediderunt: iidem illud *ἡρώδι σκαυτοῦ* commendant, quo ad similitudinem DEI facilius peruenturos intelligentes sibi persuadent.

V. Hic Pythagoras, Plato, hic ipse Aristoteles substitit: hic Cartesius, hic recentiorum plursimi naufragium fecere.

VI. Etsi enim ambigendum non est, eum, qui cupit bene ac recte, cogitare quoque et ratiocinari apposite, non sequitur tamen uicissim, ut, qui cogitat recte, cupiat sane atque optime. Videmus namque meliora, et sequimur deteriora. Non uiuimus secundum principia, sed affectus.

VII. Inde *Ioannes Lockius*, in postrema de intellectu humano editione, mutauit mentem calamumque; et dum olim homines necessario ad bonum maximum et praestantissimum, quod cognouerunt, ferri necessario existimauit, se deceptum fassus est ingenue.

VIII. Quamlibet enim saepius obiectis absentibus recte iudicemus; non exequimur id tamen; quoniam inter cogitationem et executionem inuenitur interuallum, ac quemadmodum inter os et offam multa interueniunt; ita inter cogitationes et conatum efficacem multi saepius motus exsurgunt noui, qui uoluntatem in transuersum agunt. Quod recte obseruauit *Auctor Theodiceae*, n. 310, seq.

IX. Inde fit, ut ei, quod nunc placet, praerferatur utilius, quodue iucunde et uiuide sensus mouet, anteponatur bono uero, et per deliberationem iam cognito.

X. Ergo alii ad uoluntatem prius refraenamdam animum appulere. In hoc *Poiretus* multique recentiorum consentiunt, et ad opinionem suam stabiliendam rationes sat ualidas conquirunt.

XI. Tantum in eo inter se differunt. Aliqui affectum dominantem aggrediendum censent; alii omnes, dominantem, medium, inferiorem.

XII. Posteriores rectius quidem iudicant, quam priores, quia omnem appetitionem malam tollendam uident; hi, uiolentissima resecta, inferiores relinquunt; sed nec illi absoluunt tamen, quod meditantur, opus.

XIII. Quomodo enim cupient, quod ignorant; quomodo damnabunt, quod nesciunt, malum?

XIV. Itaque in gyrum omnes rotantur, ac, ubi res fert, capitalibus dubiis urgentur.

XV. Ergo sanius incedunt, qui utramque mentis vim et facultatem emendandam censent: sed quomodo, quove pacto?

XVI. At in hoc iterum etiam Philosophi gentiles conspirant, quando rectam rationem sequendam dicitant. Ratio autem recta et apposite cogitat, et congruenter appetit. Unde et Pythagoras inter *ἠνδρῶν* et *δυνάμιν* prudentiam interposuit; Plato τὸ λογιστικὸν, τὸ δυνμητικὸν καὶ ἠνδρῶν δυνμητικὸν coniunxit: ceteri fere omnes, utut uerbis dispares, idem senserunt: et nos de uirtute eadem ratione philosophati sumus; nec Theologos aliter rationes subducturos existimo.

XVII. Verumtamen de mediis hic sermo est; non de eo, quod fieri debet.

XVIII. Et iam uero *Stoicus* surget, et, *satis natura*, inquiet, *homini roboris dedit*, si illo utamur, si uires nostras colligamus, ac totas pro nobis, certe non contra nos concitemus. *Nolle in caussa est; non posse praetenditur.*

XIX. Quae uerba utut magnifice pronuntiantur; nec sunt tamen illa adamatis Stoicorum sententiis congrua, nec ueritati quoque.

XX. Quid enim potest *Seneca*? stare, sedere? canere, tacere? cum avaritia urget, contemnere uoluptaria et mollia? cum ambitio stimulat, spernere aurum, argentumque? cum uoluptas animum incendit; gloriae et irae, et habendi cupiditati, repudium mittere?

XXI. Atqui hoc omnes possunt: in eo *Seneca* cum Stoicis nihil praecipui habet.

XXII. Quare: utrum omnes simul comprimere,

mere, regere, et, quoquo uult, flectere appetitiones possit, ut nihil labis residuum maneat, nihil stultitiae?

XXIII. Et permitto equidem, posse etiam externos actus cohiberi, non repugno, appetitionem appetitione saepius temperari, et cum tempus suppetit, cum maturum consilium et labor accedit, euelli quoque. Sed quando de libertate differimus, non de externa, sed interna potissimum loquimur. Quando de emendatione sermo est, non affectum affectu, non uitio uitium permutandum credimus. Id magis placet, quod de mora, de maturo consilio, de labore inspergitur.

XXIV. At quid in te, quaeso, inuenitur, quod inhibere ac sistere affectum iam flagrantem possit? Meditatio, *Seneca* et gentiles fere omnes respondent. Ego uero ulterius insto, et quaero, quomodo efficias, ut te ad meditandum accingas, et in illa meditatione perseueres? Si dixeris, meditor libere, ego nego; meditor constanter, iterum pernego: quemadmodum supra sum inficiatus, uoluntatem emendari intellectu.

Expendantur remedia, quae *Pythagoras*, *Plato*, *Aristoteles*, *Epicurus*, in medium tulerunt.

XXV. Quod si uero cum *Leibnitio* adfirmaueris, id non uno momento halituque fieri, sed paulatim, et per spiramenta temporum, *par adresse, et non pas comme du tems de fees, ou du Roy Midas, par un simple commandement de la volonte, ou par un atouchement*, iterum repono: aut imaginariam fore eiusmodi diligentiam, aut si ad experientiam prouocauerit, laborem quidem non adeo fore difficilem concedam, dummodo obserua-

obseruauerit, dominantem propensionem haud magno negotio opprimere et flectere inualidiores, mediam inferiorem, et hanc atque illam coniunctim, et metum forte extrinsecus accedentem, ac satis magnum quoque supremam; sed eo pacto nondum meo iudicio coarctetur uera et interna libertas.

XXVI. Virtus enim, secundum *Leibnitii* mentem, uerae libertatis effectus est; uel potius, libere agere significat rationem sequi. Quis autem dixerit, me uirtutem consequi, aut rationi obtemperare, si uitiosam propensionem uitiosa propensione expellam, aut accedente metu opprimam? Hoc sane idem est, ac morbum curare morbo, hydropem phthisi.

XXVII. Ergo regulae quidem omnes, quas de affectibus regendis suppeditant, bonae sunt, sed inefficaces. Optimum consilium fuit, quod *Augusto* ad iram prono suppeditabat Praeceptor, ut litterarum Alphabetum recitaret; nec dubito, quin etiam efficacissimum inuenerit Imperator, dum recitauit. At quando recitauit? cum ira mediocris urset? an semper? Si prius, perspicuum fit, appetitum irae suppressum fuisse ab alio appetitu naturali uehementiori; sin posterius, *Augustus* non fuit sane ad iram summe procliuis.

XXVIII, Quare nihil reliquum est, quam ut fateamur nostram infirmitatem, aperteque dicamus, non esse ab homine sibi relicto omnibus numeris absolutam uirtutem expectandam, nec felicitatem omnimodam, aut indolentiam.

XXIX. Vnde iudicium ferri potest, quid de *Augustini* sententia sit sentiendum, qui uirtutes

genti-

gentilium splendida uitia uocauit. Etsi enim omnia eorum facta non sunt summe semper ambitiosa, auara, uoluptaria; tamen e radice infecta, hoc est, uoluntate minus quieta, procedunt, unde ambitio, auaritia, uoluptas, exsurgunt: ad quod cum habitualis malitia accedat, et aliquid prauitatis primaeuae et ordinariae corruptioni saepius adiiciat, mirum non est, Augustinianum modum loquendi rigidae Philosophiae custodibus quoque placuisse.

Commendetur *Flecbierii* libellus, quem inscripsit: La fausseté des vertus humaines.

XXX. Qua de re relinquitur, ut motus et appetitiones humanae tum demum uere sint bonae, si DEI actiuosa gratia accedat.

XXXI. Gratia haec est uel ordinaria, uel extraordinaria, sufficiens tamen iis, qui admittunt, nec eam repellunt.

XXXII. Quomodo uero DEVS extra ordinem homines immutet, et appetitiones eorum regulares efficiat, nobis quidem incognitum est.

XXXIII. Qua ratione id autem ordinarie per uerbum et sacramenta Christi meritis innitentia peragat, ex scriptura sacra Theologi declarant.

XXXIV. Sed inde tamen neutiquam consequitur, ut haec semper gratia uictrix euadere debeat. Nec enim DEVS, uti recte hic ratiocinatur *Leibnitius*, uim ordini rerum naturisque sine lege mensuraque infert.

XXXV. Cui non repugnat, eo pacto gratiam diuinam quadantenus fore minus efficacem. Sufficit enim, eam esse sufficientem et efficacem, si patiamur illabi in mentem. Ita sol illustrat obscura, et sufficiens est atque satis ad collu-

stran-

strandum efficax ; quamuis non nulli oculos claudant, et non collustrentur.

XXXVI. Id tamen negari uix debet, diuinam gratiam pro differentia circumstantiarum diuersa hominibus mensura impertiri : quod recte iterum *Leibnitius* declarat.

XXXVII. Vnde clare elucet, DEVM non ut *μισάνθρωπον*, sed *φιλάνηθρωπον*, perpetuo esse considerandum.

CAP. XX.

COMPARATIO INTER PHILOSOPHIAM MORALEM VVLGAREM ET NOSTRAM.

I.

Qui Philosophiae morali olim operam dederunt, eam in *Stagiritae* schola ediscendam credebant.

Disseratur de libris ad *Nicomachum*, ad *Eudemum*, et *magnis moralibus* : de quibus plura monuere critici.

II. Hic enim nec DEVM agnoscit mundi opificem, nec ex consequenti eiusdem prouidentiam admittit.

III. Orbes enim coelestes ab aeterno fatali necessitate moueri adfirmat, DEOQUE circa illos solum adsignat, ut in eminentissima sede quasi constitutus otio ibidem beatissimo indulgeat.

IV. Eos uero cum multiplicaret, necessario etiam multiplicauit Deos, et singulis orbibus singulos praefixit. Supremum Deum instar praesultatoris mente concepit, qui Diis inferioribus exemplo praeiret, nec tamen mundum moueret, sed circa illum cum minoribus in gyrum rotaretur. Vnde ad summum formae assistentis,

stentis, seu intellectus agentis, nomen obtinuit, qui patientes hominum intellectus ex materiae potentia eductos, et ex consequenti mortales, amplius illustraret.

V. Vnde statim elucet, quam non sit probabile, *Aristotelem*, qui DEVM extra mundum, tanquam formam assistentem, et secure contemplantem, constituit, eundem pro summo bono habuisse.

VI. Ex quo iterum quidam uiri docti concluderunt, summum bonum huius Philosophi non fuisse reuera summum, perpetuum, sed temporale, politicum, quod sine bonis externis obtineri nequeat.

VII. His autem praesentibus, et meditatione accedente, non posse non fieri, quin homo sibi fabricet summam illam felicitatem.

VIII. Quam ob causam recte puto inferri, Stagiritam ignorasse summum bonum, ut itidem ignorauit summum malum.

IX Recte etiam infertur, eum ignorasse uera media ad summum bonum ducentia.

X. Quamlibet enim de uirtute optima multum crepet, non est tamen adeo absona illorum sententia, qui per uirtutem optimam fortitudinem intelligi contendunt, ad quam obtinendam decem aliae necessariae sint uirtutes, Aristotelico sensu commentitiae et uitiosae: ut taceam, quam is inepte sit philosophatus de subiecto uirtutum, hoc est, de uoluntate, quam sanctam imaginabatur sibi, aptam quoque, ut appetitus sensitiui obstacula remoueat.

XI. Hinc doctrinam de affectibus omisit, eamque in libris Rhetoricorum proposuit, ubi

non tam refrænantur affectus , quam excitantur.

XII. Nos contra , Aristotelicis dictatis fere posthabitis , in ipsam hominis bonique naturam mentis nostrae oculos defleximus.

XIII. Hinc de uita beata egimus , et , quae ad illam ducit , Philosophia morali , ante omnia disseruimus , utpote quae perfectionem naturae nostrae intendit.

XIV. Perfectio illa in uoluntatem introduci debet ; hinc de uoluntate , eiusque munere , actum est.

XV. Voluntas bonum appetit. Bonum multiplex est. Hinc de uariis hominum bonis , eorumque differentia , peculiare caput struximus , et de ineptis circa summum bonum disputationibus uerba fecimus , quippe quod etiam post hanc uitam perdurare et superstes manere debet.

XVI. Vnde immortalitas animae firmissimis rationibus est adserta.

XVII. Immortalitate animae in tuto collocata , immortale etiam et summum bonum , quod est DEVS , in lucem profiliit , in quo hominibus penitus sit acquiescendum.

XVIII. Quod ut clarius patesceret , DEI existentiam demonstrauius , eiusque sanctissimam naturam ante oculos posuimus , quae sit omni ueneratione colenda.

XIX. Colere autem DEVM , cum nihil aliud significet , quam uoluntatem eius sanctissimam adimplere ; hinc de uoluntatis diuinae adimplentione merito mentem nostram declarauimus ; quae in conseruationem perfectionis humanae naturae destinatae resoluitur.

XX. Quod sicuti uirtute morali obtinetur; ita eius naturam apposite explicauimus, et unicam charitatem, quae diuersas saepe denominationes fortitur, pro uirtute agnouimus.

XXI. Charitas ad nos relata temperantia appellatur; hanc in continentiam et tolerantiam dispescimus.

XXII. Charitas ad alios relata aequitas uocatur: unde modestiae, beneuolentiae et iustitiae ramos deduximus.

XXIII. Virtuti morali uitium morale opponitur, quod generatim in uacuitate amoris consistit: speciatim uero uarias iterum denominationes accipit.

XXIV. Virtus autem cum rectae rationis robur sit; hinc, quid faciendum, uel non faciendum dicet ratio, inuestigandum fuit. Ea cognitio conscientia in scholis dicitur: quam doctrinam copiose et clare proposuimus.

XXV. Et quoniam cognitio neutiquam sufficit, sed appetitionum integritas requiritur; inde de appetitionibus et affectibus humanis disquisitio est instituta, et, quae sit nota bonorum malorumque affectuum, edoctum.

XXVI. Appetitiones duae sunt, spes et metus. Inde, qui sperat, quod sperandum; et timet, quod reuera timendum, recte appetere dicitur. Qui secus, peccat. Recte autem sperare et timere significat recte amare. Inepte sperare, inepteque timere, uacuitatem amoris rationalis inuoluit, quae si duret, uitium enascitur, quod uariis nominibus fuit elatum.

XXVII. Quod autem homines minus recte appetant, itidemque varia et diuersa eligant, tempe-

temperamentum corporis facit, cuius concretio in animum transit. Vnde corporis morumque temperamenta accuratius sunt expensa; inspersumque non nihil de Physiognomiae recto usu et abusu, morumque characteribus, atque ostensum tandem, in mente nunc quidem aliquid impotentiae obseruari, corporeos motus dirigendi; utpote quos ea potius adsumit et imitatur.

XXVIII. Haec autem impotentia, quoniam seruitutis et miseriae humanae causa est, idcirco non tantum de libero hominum arbitrio, sed etiam mediis recuperandi libertatem actum, nullumque praeterquam gratiae diuinae auxilium fuit admissum.

XXIX. Atque ita uero auditores nostros ad DEVM, tanquam bonorum omnium datorem, reduximus, quem colant, inuocent, in quo, tanquam summo bono, acquiescant, et a quo ad solidam uirtutem consequendam instrumenta et adiumenta expectent, ut recte demum sperent, et apposite timeant. Quae omnia in uulgaribus Aristotelicorum libellis frustra quaesueris.

CAP. XXI.

QVORVNDAM DVBIORVM SOLVTIO.

I.

SED cui bono, inquit, Philosophia moralis in publicum prodit, si, quod dicat recta ratio, effectum dari uiribus naturae nequeat? Ad reuelationem enim tute confugas necesse est; adeo-

adeoque totam, quam iactas, morum doctrinam propriis instrumentis subruis.

II. Ad quae respondeo modeste: Reuelationem diuinam esse duplicem, alteram per rationem, alteram per scripturam. Quae huc usque demonstrauius, ratio ostendit: executionis modum uero scriptura suppeditat. Existere enim DEVM, eum sapienter omnia condidisse, et humanae naturae certam perfectionem et proportionem adsignasse, natura scimus. Huius perfectionis conseruationem, quae uirtutis nomine insignitur, ab homine esse quaerendam, eo omnem appetitum esse conuertendum, ratio uidet. Tantum in applicatione infirmitas obseruatur, quae, cum naturae uiribus tolli nequeat, diuinis superanda uidetur.

III. Ergo scriptura, quae est altera reuelationis species, monstrat, quomodo illas uires suggerat DEVS; et hic Theologia moralis incipit, non autem, uti uulgo creditur, cetera omnia suppeditat, sed potius cum ratione exacte conspirat. Cedo enim, si potes, diuersum ex scriptura, quam ex ratione docuimus haectenus.

IV. Quocirca relinquitur, ut Philosophia nostra moralis non sit superflua, sed tanquam a DEO per rationem reuelata suscipienda, cui deinde scriptura sacra auxiliares manus porrigat, et quasi supplementum adiiciat. Neque enim ullus, praeter hunc, in orbe terrarum inuenitur liber, qui uiam et media ad salutem et felicitatem ueram consequendam sufficientia ostendat.

Dicatur hic non nihil de libellis ueritatem Religionis Christianae docentibus.

V. Ad quem alter accedit Ethicae nostrae usus, qui sese in aliorum hominum cognitione, eorumque actionibus dirigendis, exserit. Neque enim negandum est, hominum, uti nunc sunt, naturam satis fuisse a nobis reiectam. Quo facto, difficile sane non est, detegere eorum arcanas cogitationes ac fraudes, declinare insidias, eosque nostris utilitatibus applicare. Vnde a uiris peritis monitum est, artem regnandi et conuersandi quoque, et partem Rhetorices praecipuam, a solida morum scientia dependere. Quod exemplis declarari infinitis potest.

VI. Sed caue tamen, ne hanc artem ubiuis ostendas. Nolunt homines imperfectiones suas cognosci. Tiberius eos odio prosequeretur, qui, quod sentiebat et uolebat, exacte intelligebant. Mothaeus aulicos auribus et oculis carere uolebat, ne suspicionem aliorum excitarent, et homines scelestos et callide stultos ad perniciem suam promouendam stimulant.

VII. Quod uero secundo loco methodo nostrae, quasi scilicet Philosophiae moralis primum principium neglexissemus, obiicis, nihil est. Placuit enim hic nobis analytica methodus, non synthetica; ne statim initio, antequam ueritates omnes essent demonstratae, inanis de principio primo altercatio oriretur. Et nunc enim clarissime patet, hominem tum demum recte appetere, si speret et timeat, quae naturae suae conformiter sperare et timere fas est: quemadmodum is ueritatem inuenisse censendus est, qui, quod in re est, uidet et contuetur. Qui autem naturae suae contraria sperat, stulte appetit, seque ipsum destruit, et uicissim, quod conseruationi proportionis sibi debitae congruit, ineptissime timet: sicuti haud dubie stolidae rationes subducere existimatur, qui, quod in rerum natura nusquam inuenitur, animo proponit.

D. NICOL. HIERON. GVNDLING.

A M I C I S

S. P. D.

Propositum mihi est continuare, quam intrauimus, uiam, et per arctos impeditosque saltus euadere ad ueritatis arcem. Habetis hic, Amici, Philosophiae moralis semitam, quae, antequam iuris naturae ac gentium iter ingrediamur, calcanda fuit primum, ne ramosa disputationum multarum, earumque subtilium, compita deterrerent adolescentes, eosque a disciplina pragmatica, et in actibus rerum utilissima, auerterent. Ius enim strictum facilius capiunt omnes, quam quod amoris quandam abundantiam, et aequitatis ac honestatis copiam, in sinu continet. Volo dicere, homines externae iustitiae regulas minori negotio percipere, et illas sequi, quam rigidae uirtutis praecepta imitari, quae animum subactum, quae uoluntatem integram et aciem mentis diuina gratia perpolitam exposcunt. Haec autem a sensibus paullulum remotiora sunt, quia intra praecordia eorum efficientia demum percipitur, nec, quem ipsorum neglectus excitat, tumultus in uniuersorum itemque singulorum oculos adeo uiuide incurrit. Pactorum uiolatio, ac iurium, quae nobis debentur, euersio,

AD AMICOS.

turbas manifestas dat, summa imis miscet, miseriam in omnes societates infundit, et uinculum pacis, sine quo nemini ne externa quidem quies obtingit, cum strepitu rumpit. Itaque haud temere animum induxi semper, incassum laborasse omnes, qui sine distinctione, quidquid de moralibus rebus docendum est, in unum compegerunt, et, ut crassesceret uolumentum, sub iuris naturae nomine in uulgus emisserunt. Inde enim factum est, ut multae et inextricabiles quaestiones coararentur, ut etiam plurimum mouerent nonnulli Doctores, et promouerent parum, ac ipsi rationis lumini maculam inferrent; quasi scilicet multa forent mortalibus praecepta, quae non uideret mens humana, nec intelligeret, nec itidem obseruanda exequendaque iudicaret. Potius Vos, si sapitis, legem diuinam latius extendite, et amorem eam exigere, et iustitiam inculcare, et prudentiam iubere, sapienter existimate. Qui enim posthabita charitate pacta seruant, et, quod alteri manifesto iure debetur, permittunt, aut relinquunt, non quidem iustitiae contraeunt, aut societatem humanam perturbant; sed uoluntatem tamen diuinam non penitus implent. Vult enim DEVS, ut naturae nostrae conuenienter uiuamus, eamque, quam nobis destinauit, perfectionis mensuram apposite impleamus; utpote cui nihil demi, nihil

etiam

ALLOCVTIO

etiam adiici . potest. Et haec autem est illa naturalis nostra competentia , ut quietem externam non tantum conseruemus ; uerum etiam internam perficiamus , et , quantum in nobis est , ad alios nobis similes utramque propagemus. Quocirca non sufficit , si , ueluti Cynici , uirtuti operam demus , et illud honestum internum sollicite sectemur : opus est amplius , ut iuri nostro interdum renunciemus , ne aliis scandalo simus , et taedium nostri excitantes amicitiae latius spargendae remoram iniiciamus. Sed iterum tamen peruidendum est , ne iuri tantum nostro aliquid detrahentes externe bonos , placentes , modestos , humanos , simulemus : necesse est , ut intra pectus , inquietudine quauis expulsa , affectus et appetitiones nostras ad regulam conformando ita uiuamus , ne quid iniustum in societate , ne quid indecens in externis , ne quid fastidiosum in omni uita , compareat. Prius sine negotio ac difficultate effectum dare omnes possunt : posterius maiorem sollicitudinem exigit , inque actionibus nostris nunquam non aliquid perficiendum ac poliendum restat. Quae ut distincte omnia percipiantur , consultum iudicauimus , honestatis praeceptiones in Philosophia morali , seu Ethica , tradere generatim ac seorsum ; procedere dein ad iustitiae regulas , posthac prudentiae in omnibus statibus conspicuae ideam effin-

effingere ; ut nihil deficiat , quod ad saluber-
 rimam de moribus doctrinam pertinere possit.
 Quod , utrum in prima parte a nobis sit prac-
 stitum , amici cognoscant. Neque enim uero
 uidetur simile, placitura omnibus nostra. Multi
 prae affectibus uerum non cernunt : aliqui ui-
 dent quidem , sed se uidere dissimulant , quin
 iisdem uerbis , eodem ordine , quem mente se-
 ment , ea , quae meditati sumus , non compa-
 rent : aliqui , ut omnem eruditionem et philo-
 sophiam flocci faciunt ; ita etiam nostris libel-
 lis nullam gratiam faciunt , nec legere eos
 dignantur. In quo , ut ingenue , quod est ,
 fatear , recte agunt. Quod si enim perlege-
 rent , dubium sane non est , quin animaduer-
 suri sint tetrum , quo uexantur , corporis anti-
 mique temperamentum. Ac nemo uero , quam-
 diu perturbationibus animi abripitur , naenos
 conspiciere suos expetit. Fugiunt speculum ore
 deformes puellae , nec , nisi pigmentis bene sine
 obductae , illud sectantur. Plurimi se ipsos
 decipiunt , et uitiorum quorumuis labe famam
 suam commaculantes omnibus irascuntur , qui
 alium uultum , aliam uitam , aliosque mores ,
 ostendunt. Ex quo concluditur , fore , ut di-
 uersam fortunam experiatur , quem in publi-
 cum exire iubemus , libellus. Laudabunt ami-
 ci : culpabunt inuidi : contemnent idiotae : non
 legent scioli : fugient uitiis dediti : boni boni
 consu-

ALLOCVTIO AD AMICOS.

consulent, et studia nostra favore suo prouehentes facient, ut pari industria ad ius naturae et gentium in luce collocandum procedamus. Quod extremum promittimus; quoniam iam calamus manu tenemus, et, quod animo seruamus, chartae inscribere diligenter conamur. Secundet Numen conatus nostros; dirigat DEVS immortalis mentem; praemuniat ab erroribus pectus, ut gloria eiusdem promoueatur, et uirtus uincat, et ueritas amplissime atque honestissime triumphet.

Valete, et uobis me aeternum de-
minctum agnoscite.

Dabam Halae Magdeburgicae,
V Calend. Octobris
ab hoc XIII.

**CONSPECTVS CAPITVM
PHILOSOPHIAE MORALIS.**

- I. De uita beata, et, quae ad eam
manuducit, philosophia mo-
rali. pag. 3.**
- II. De uoluntate humana, eiusque
munere. p. 7.**
- III. De uariis hominum bonis, eo-
rumque differentia. p. 10.**
- IV. De ineptis circa summum bo-
num disputationibus. p. 13.**
- V. De immortalitate animae. p. 15.**
- VI. De summo bono. p. 17.**
- VII. De DEO. p. 22.**
- VIII. De uoluntatis diuinæ adim-
pletione. p. 29.**
- IX. De uirtute morali. p. 33.**
- X. De temperantia. p. 37.**
- XI. De aequitate. p. 40.**
- XII. De uitio morali. p. 46.**
- XIII. De conscientia. p. 48.**

XIV.

- XIV. De appetitionibus, seu affectibus humanis. p. 53.
- XV. De temperamento corporis. p. 60.
- XVI. De temperamento morum. p. 67.
- XVII. De physiognomia et morum characteribus. p. 81.
- XVIII. De libertate arbitrii, eique opposita seruitute et miseria. p. 84.
- XIX. De mediis recuperandi libertatem. p. 93.
- XX. Comparatio inter philosophiam moralem uulgarem et nostram. p. 99.
- XXI. Dubiorum quorundam solutio. p. 103.

INDEX I AVTORVM
VIAE AD VERITATEM PHILO-
SOPHIAE MORALIS.

A.		pag.	F.	
A lberti		45	Fabricius	27
Amyraut	Traité des Religions	15	Fayus	33
Anonymi	discours sur L'a- mour divin	22	Flechier la fauffeté des ver- tus humaines	98
B.			Furretiere, Roman Bour- geois	44
Baelius, Petr.	10. 15. 17. 22. 25. 28. 33. 39		G.	
Barclaius		84	Grotius, Hugo	6. 36. 45
Basnagius	16.	51	Guazzius de civilitate	43
Beckerus		48	H.	
Bernhardus, Jac.	23. 28.	33	Helmontius	8
Biel, Gabr.		22	Hobbesius	11. 26. 42. 54
Boeclerus	44.	46	Huartus	84
Brun		58	I.	
Buddeus, de Scepticismo		7	Iacquelot la conformité de la foi avec la raison	16. 25
— Morali		7	K.	
— Theolog. Moral.		50	Kingius, Guil. de origine mali	27. 28. 31. 85
C.			L.	
Cartesius	25. 58.	93	Lactantius	6
Casa, loh. de civilitate mo- rum		43	Lamy, Bernh.	10
Casabonus		70	— Francisc.	23
Cicero		15	Leibnizius	16. 24. 28. 30 85. 94. 96. 97. 99
Clarckius		17	Lockius	6. 8. 24. 70. 84. 94
Claramontius, Scipio		83	M.	
Clerici parrhasiana		44	Milesius, Thom. de naturali animae immortalitate	17
— pneumatologia	25.	28	Molinaeus	84
Courtin de Civilitate		43	Morhofius	43
D.			Morus, Thom.	36
Ditton de veritate resurre- ctionis Christi		17	N O.	
Doqvellus, Henr.		17	Olearius, Godofr. de morte contemnenda	19
E.			Ostervvald. de obscenitate verborum	39
Ephemerides Paris.		23	P. Pa.	
Euelyni dissert. de Physio- gnomia		83		

INDEX II

<i>P.</i>		Sennaltus	84
Paschalius, Carol.	44. 52	Sennertus	67
Placette	28	Silhon	7
Poiret	94	Spinoza	26. 73
Porta, Io. Bapt. de uultuum		<i>T.</i>	
human. collatione cum a-		Theophrasti Characteres	84
nimalium	82	Thiersius de la plus solide	
Procleus, Imman.	52	des toutes les deuotions	
Pufendorf.	26		21
<i>Q.</i>	<i>R.</i>	Thomafius	36
Rachelius	52	Tollandus	33
Raphsonus	23. seq.	<i>V.</i>	
Richerius	84	VVeigelius, Erh.	23
<i>S.</i>		VVendrockius	52
Saurinus de amore diu.	21	VVerenfelsius de Logoma-	
reflexions sur le Droit de		chiis eruditorum	25
la Conscience	50. 53		

INDEX II

PRAECIPVARVM RERVM ET VERBORVM VIAE AD VERITATEM PHILOSOPHIAE MORALIS.

<i>A.</i>		<i>Aequitas</i> absque plurimis ho-	
A <i>Aquiescere</i> quid	3	minibus concipi nequit	40
<i>Actiões</i> hominum quotupli-		eius fundamentum	41
ces	4	an iustitia ei contraria	43
honestae quid	ibid.	<i>Aestimatio</i> praecedit benefi-	
iustae	ibid.	centiam, cui praebetur	43
prudentes	ibid.	<i>Aetas</i> posterior an peior	91
decorae an coincidunt		<i>Aer</i> cur in sanguine non seor-	
cum honestis et pru-		sim obseruetur	61
dentibus	4	<i>Affectus</i> quid	53. 58
sunt effectus appetitio-		pertinent ad uoluntatem	53
num	5	quinam primarii	ibid.
bonae uel malae	31	mentales	57
<i>Adiectio</i> partes ponit	16	sensuales, corporales,	
<i>Adiutorium</i> mutuum	41	spirituales	ibid.
<i>Admiratio</i> non est appetitio		an boni, an mali	58
	54	num sanitati corporis pro-	
<i>Aemulatio</i> inter amicos exu-		sint	59
lat	43	indifferentes	ibid.
			cur

RERVM ET VERBORVM.

<p>cur in concreto mali habendi 60</p> <p>unde emendandi 93</p> <p>dominantes, an omnes simul emendandi 100</p> <p>non affectibus emendandi 96</p> <p><i>Alimenta</i> corpori non subtrahenda 38</p> <p>quomodo quantitates et qualitates eorum determinandae ibid.</p> <p><i>Amicitia</i> quomodo acquiritur 43</p> <p>beneficentiam reciprocam generat ibid.</p> <p>an inter superiores et inferiores consistere possit ibid.</p> <p>inter diuersi sexus homines 44</p> <p>diffidentibus deneganda ibid.</p> <p><i>Amicorum</i> uirtutes 45</p> <p><i>Amor</i> non omnem salutis propriae respectum excludit 20</p> <p>Dei, comprehendit etiam amorem sui et proximi 21</p> <p>est fundamentum honestatis, iustitiae et prudentiae 31</p> <p>proprio adiungendus amor aliorum 41</p> <p>signa eius quotuplicia 43</p> <p>an primarius affectus 54</p> <p><i>Anima</i> an immortalis et incorporea 16. 17</p> <p>potissimae eius potentiae intellectus et uoluntas 7</p> <p>an operetur in stomacho 8</p>	<p>agit et patitur 8</p> <p>non semper uult 9</p> <p>nec sine causa se mouet. ib. uiam suam euoluit eligendo ib.</p> <p>an sit materia 17</p> <p>sentit et appetit 67</p> <p>residet in corpore, incertum tamen unde in istud translatum ib.</p> <p>sele accommodat corpori ibid.</p> <p><i>Animalia</i> nulla moderatione in sensibus regendis indigent 38</p> <p><i>Appetitiones</i> quid 3</p> <p>producant bonos mores 4</p> <p>ueniunt a uoluntate 5</p> <p>omnes ad futurum tendunt 56</p> <p>cum commotione corporis sunt coniunctae 57</p> <p>an ita comprimi possint, ut nihil stultitiae supermaneat 96</p> <p>quando bonae 98</p> <p><i>Appetitus</i> sensitiuus 57</p> <p><i>Atheus</i> uirtutem sine cognitione uoluntatis diuinae suadet 32</p> <p>non plene ueritates morales perspicit 33</p> <p>quomodo a non atheo icparandus ibid.</p> <p>an peior superstitioso. ib.</p> <p><i>Auaritia</i> 47</p> <p><i>Audacia</i> 56</p> <p style="text-align: center;">B.</p> <p><i>Beneficentia</i> 42</p> <p>quid dispenset 44</p> <p><i>Bene-</i></p>
--	---

INDEX II

<p>Benevolentia circa quod uer- setur 42 primus eius gradus huma- nitas ibid. secundus, beneficentia. ib. Bonum uerum quid homines pronuntient 6 quotuplex 10 quid ib. cum sanitate comparanda est ibid. medium ponit inter uolu- ptates et dolores 11 apparens quid 11 quando honestum, utile et iucundum dicatur 11 proximum quid 12 quomodo quaerendum. ib. interueniens quid ib. boni minoris priuatio ma- lum est ib. summum quid 13 — Deus est 20 suae naturae conforme, cur quilibet delegat 14 quodnam sit aeternum et infinite ab anima opta- tum 18. 19. etc. uerum naturam hominis conseruat 12 Bruta carent libertate 85 <p style="text-align: center;">C.</p> Castus quis 39 Causa prima, potentissima et sapientissima 26 Charitas prima uirtus 35 incipit a se ipso 35. 37 quomodo dicatur tempe- rantia et aequitas 35 Chiromantia an utilis 82 Cholericus spe infinita et uio- lenta urgetur 71</p>	<p>pronus ad atheismum 72 ridet spectra et magos. ib. quomodo ratione opum a Melancholico differat ibid. reliqua eius uitia 73. 74 differt a Melancholico ra- tione simulationis 72 foeminas parui pendit 74 sobrie et parce uiuit. ib. est taciturnus ib. iudicio excellit ib. Ciuitas uiam monstrat ad amicitiam. 43 Coactio uoluntati opponitur 86 Cogitatio aliquid externi est 9 Concupiscere quid 90 Congratulatio 56 Coniugium cur necessarium 39 Coniunctio amorem requirit 41 Conscientia quid 48 quibus non adscribenda 49 recta ibid. erronea ibid. certa ibid. uerosimilis ibid. dubia ibid. an tanquam regula sequen- da 50 erronea an conscientiae nomine digna ibid. probabilis 52 antecedens et consequens ibid. recta difficile cognosci potest ibid. Consternatio 56 Continentia corporis quo- modo regatur 38 Contumelia 47 <p style="text-align: right;">Corpo-</p> </p>
---	---

<i>Corpora</i> , an eorum robur pertineat ad numerum honorum 13	quomodo eius gloria pro- mouetur 21
menti humanae similia non dantur 15	an existat 22. 25. sq.
absque nutrimento ani- mae auxilium praestare nequeunt 38	non autor mali et pec- cati 27
hominum a quibus con- temta fuerunt 60	quomodo hominem for- mauerit 29
humana cur non immor- talia 61	naturam hominis sapien- tissime produxit, nec uult ut destruat 31
lenta etiam mentis lenti- tudinem effecerunt 67	desiderat ab hominibus amorem sui et proximi 31
<i>Cultus Dei</i> cur a multis po- pulis neglectus 28	cur hominibus praecipere uitium non potuerit. ib.
an necessarius ibid.	quomodo peccatis dica- tur irasci 32
quotuplex ibid.	uoluntatem eius adimple- re quid ibid.
in quo consistat ibid.	uitam et felicitatem ho- minis desiderat 34
externus an necessarius 29	an noluerit, ut homines uoluptatis sensu adfi- ciantur 38
ineptus unde oriatur 33	quotuplex eius gratia 98
<i>Cunctatio</i> unde 68	<i>Dissidentia</i> 56
<i>Cupiditas</i> hominum cur cohi- benda 38	<i>Doctrina</i> an in numero bo- norum referenda 13
D.	<i>Dolor</i> felicitati contrarius 3
<i>Delectatio</i> an sit affectus 58	quando homines illum sen- tiant 3
varie modificatur ibid.	<i>Dominium</i> unde oriatur 45
<i>Demonstrationes</i> de existen- tia Dei an faciles 22	<i>Dubitatio</i> inepta negligenda 5
<i>Desiderium</i> an primarius affe- ctus 54	E.
<i>Desperatio</i> 56	<i>Ebrietas</i> 47
<i>Detractio</i> partes ponit 16	<i>Electio</i> sub se comprehendit auersationem 9
<i>Deus</i> an possit mentes de- struere, et an uelit 17	quomodo suscipienda ib.
an recte dicatur summum bonum 26	<i>Emendatio</i> an ab intellectu seu uoluntate incipienda 93. 94. seq.
cur amandus et colendus 20. 21. 28. 29	<i>Epi-</i>
omnibus rebus certam proportionem dedit 21	

INDEX II

<i>Epicuri</i> fortuitus atomorum concursus	27
<i>Error</i> inuincibilis an detur	50
<i>Ethica</i> quid	3
<i>Exempla</i> cur corruptionem augeant	91
<i>Existentia</i> Dei an ex innata idea demonstranda	23
an ex consensu multorum populorum	23
an ex uia causalitatis	20
ex Mathematicorum progressu in infinitum	24
ex infinita sapientia	25
<i>Externum</i> quid	9

F.

<i>Fames</i> appetitionibus locum facit	30
quomodo ei satisfiat	ib.
<i>Felicitas</i> quid	3
quando incipiat	ibid.
non obtinetur sine desiderio	ibid.
cur extra mentem quaeratur	13
an in diuitiis, s. scientia et fama etc. quaerenda	ib.

<i>Fiducia</i>	56
<i>Fraus</i>	45
<i>Fures</i> cur puniantur	92

G.

<i>Gaudium</i>	56
<i>Generatio</i> genus humanum immortale reddit	30

H.

<i>Homines</i> omnes uitam beatam appetunt, et infelicem fugiunt	3
quando sint quieti	ibid.
quamdiu aliquid appetant, non sunt plene beati	3

quomodo se ipsos faciant infelices	4
ab aliis a cognitione boni auertuntur	6
nunquam appetunt mala, et fugiunt bona	9
cur lumen mentis eis inditum	ibid.
quando sint sani	15
bonum suae naturae confor- me eligunt	14
quando Deum ament	21
non sine ratione a Deo formati	29
habent indicia de periculis sibi impendentibus ad- monentia	29
irrationabiles uoluptates desiderant	38
otio et mollibus gestibus dediti	39
non possunt uiuere in so- litudine	40
in adiutorium mutuum ge- nerati sunt	41
quomodo sibi aequales	42
inclinant ad bona, et malo abhorrent	54
sine affectu consistere non possunt	59
non species infimae	81
apparentia tantum bona appetunt	86
non libertate gaudent ib. unde plurimi sibi persua- deant, quod libere a- gant	ib.
nec sese ipsos, nec alios uere amant	91
in quo miseria eorum con- sistat	ibid.

RERVM ET VERBORVM.

<i>Honestatis</i> fundamentum a-		cur suo officio fungi non	
mor	31	possit	90
<i>Horror</i>	30	quomodo corrumpatur	ibid.
<i>Humanitas</i> cui exhibenda	42		
<i>Humilitas</i> an in recta ratione		<i>Inuerecundia</i>	47
fundata	42	<i>Inuidia</i> an effectus	59
<i>Hypocriſis</i>	47	<i>Inuisibilia</i> non clare cogno-	
		ſcuntur	69
I.		<i>Ira</i>	56
<i>Ideae</i> felicitatis cur animo		an affectus	59
complectendae	3	quomodo mgis accenda-	
<i>Imitatio</i> aliquid coactionis		tur	74
habet	81	<i>Iracundia</i>	47
quomodo comparata. ib.		<i>Iuſtitia</i>	45
corruptionem auget	91	circa quid uerſetur	42
<i>Immodestia</i>	47	an aequitati contraria	45
<i>Immortalitas</i> animae. uid.		quid	ibid.
<i>Anima.</i>		<i>Iuuenes</i> an ad ſtudium philo-	
<i>Impatentia</i>	47	ſophiae moralis apti	7
<i>Impudicitia</i>	ibid.		
<i>Imputationis</i> fundamentum		L.	
	92	<i>Labor</i> moderatum exerci-	
<i>Inceſſus</i>	47	tium	30
<i>Incontinentia</i>	ibid.	<i>Laeſio</i> cum doloris ſenſu	
<i>Indignatio</i>	56	coniuncta	ibid.
<i>Inepti</i> antecedentium gre-		<i>Lentitudo</i> metus cauſa eſt	67
gem ſequuntur	3	<i>Libertas</i> an in numero bo-	
<i>Infelicitas</i> quid	ibid.	norum referenda	13
mortalium in quo conſi-		quid	84. 87. 88
ſtat	86	non reſidet in uoluntate	
<i>Infirmiſtas</i> omnis an uitium			84
	46	<i>Libido</i>	47
<i>Inhumanitas</i>	47	<i>Lympha</i>	42
<i>Inimicitia</i>	ibid.		
<i>Iniquus</i> quis	ib.	M.	
<i>Iniuſtitia</i>	ib.	<i>Malum</i>	6
<i>Infidiae</i>	ib.	quid	10
<i>Inſtinctus</i> naturae	38	culpaе unde quaerendum	27
<i>Intellectus</i> & uoluntas an diſ-		morale	ibid.
tincti	7. 8	uerum et apparens	55
ſolus non conficit liber-		mali natura non exiſtit in	
tatem	85	mundo	89
			Mate-

INDEX II

<p><i>Materia</i> an culpam mali continet 89</p> <p><i>Mathematicorum</i> progressus in infinitum imaginarius 24</p> <p><i>Mediocritas</i> an primaria uirtus 35</p> <p><i>Meditatio</i> an affectus comprimat 96</p> <p><i>Melancholicus</i>, eius corporis habitus ansam ad laboriosas meditationes praebet 68</p> <p>Deum nimium timet. <i>ibid.</i> est superstitiosus <i>ibid.</i> fingit sibi spectra et magos 69</p> <p>inclinat ad fanaticismum <i>ibid.</i></p> <p>reliqua eius uitia specialiter recensita 70. 71</p> <p><i>Membrum</i> corporis amittere quando melius quam mori 13</p> <p><i>Mens</i> subtili uelamento inuolui potest 16</p> <p>eum corpore artissime coniuncta 30</p> <p>gaudet intellectu et uoluntate 85</p> <p>aliquid impotentiae secum ducit 90</p> <p><i>Metus</i> animum perpetuo sollicitum reddit 67</p> <p><i>Miseria</i> mortalium in quo consistat 91</p> <p><i>Misericordia</i> 56</p> <p><i>Modestia</i> 42</p> <p>comprehendit humilitatem 42</p> <p><i>Mores</i> boni resultant ex appetitionibus sanis 4. 60</p>	<p>fine actione concipi nequeunt 4</p> <p>boni uirtutem, mali uitia gignunt 60</p> <p>auari et meticulosi unde 68</p> <p><i>Mors</i> non sine ratione expectanda 19</p> <p><i>Motus</i> 8</p> <p>lentus 68</p> <p><i>Mundus</i> an totus omnibus momentis moueatur 23</p> <p>quid 25</p> <p>causae eius <i>ibid.</i></p> <p>natura seu Deus uocatur a Spinoza 26</p> <p><i>Mutatio</i> omnis uel augmentum uel detractionem inuoluit 16</p> <p>cum molesta coactione coniuncta est 69</p> <p style="text-align: center;">N.</p> <p><i>Nasus</i> an iudicat temperamentum 83</p> <p><i>Natura</i> hominis sapienter a Deo producta 31</p> <p>eius proportio seruanda 35</p> <p>mali non existit in mundo 90</p> <p><i>Necessitas</i> unde oriatur 86</p> <p style="text-align: center;">O.</p> <p><i>Obscoena</i> audire 39</p> <p><i>Oculi</i> an indicent temperamentum 83</p> <p><i>Odium</i> an primarius affectus 54</p> <p style="text-align: center;">P.</p> <p><i>Pati</i> quid 8</p> <p><i>Pecunia</i> an in numero bonorum referenda 13</p> <p>cur appetatur a mente 68</p> <p><i>Peri-</i></p>
---	--

RERVM ET VERBORVM.

<i>Peripatetici</i> uaria bona somniant	4
<i>Φιλαντία</i> unde orta	90
<i>Φιλάντοι</i> qui	41
<i>Philosophi</i> gentiles an mentionem faciunt de animae immortalitate	15
mortalem esse animam statuunt	19
<i>Philosophia</i> moralis unde fluat	4
cur practica uocetur	ib.
quas actiones pro obiecto habet	5
an admittat demonstrationes	6
<i>Physiognomia</i> , quid ueteres de ea sentiant	81
quid	82
quo fundamento superstruenda	82
<i>Pinguedo</i>	61
<i>Placencia</i> uiam monstrat ad amicitiam	43
<i>Poenae</i> an locum habeant	91
cur augeantur	92
<i>Polygamia</i>	47
<i>Potentiae</i> quid et quotuplices	8
<i>Praemia</i> an locum habeant	91
<i>Pretium</i> quotuplex	67
eminens quid	ibid.
<i>Principia</i> bina Manichaeorum	27
<i>Probabilismus</i>	52
<i>Prudentia</i>	31
quomodo fruatur bonis humanis	39
<i>Pufflanimitas</i>	47

Q.	
<i>Quies</i> quando incipiat	3
cur extra mentem quaeratur	15
R.	
<i>Recreatio</i> a nullo hominum reiicitur	9
ad conseruationem hominis necessaria	22
<i>Res</i> pretium habent	67
<i>Reuelatio</i> diuina quotuplex	104
S.	
<i>Sanguineus</i> est negligens	75
ingenio excellit	ibid.
nimis credulus et superstitiosus	76
est laetus	ibid.
reliqua eius uitia	77
luxuriae deditus	76
cur in republica contemnetur	78
<i>Sanguis</i> obseruatur in omnibus corporibus humanis	61
an partibus constet	61
<i>Sapiens</i> aliorum iudicia non imitatur, sed ipse mentem expolit	51
relinquit casus conscientiae	51
mutationem conscientiae non sentit	52
fruitur conscientia tranquilla et bona	52
aliis exemplo praeuocet	87
imperat affectibus	88
in futurum respicit et bonum remotum uiuere sibi repraesentat	ibid.

INDEX II

<i>Satanas</i> an rationi contra-	<i>Stoici</i> an profectus negent
ruius	in uirtute
48	36
<i>Sensus</i> quot	unicum sensum statuunt
38	38
boni spem excitant, mali	quatuor eorum praecipui
timorem	affectus
55	56
<i>Seruire</i> Deo quid	affectus dixerunt malos
29	59
<i>Saruitus</i> quid	<i>Stupor</i>
88	56
<i>Signa</i> physiognomiae natu-	<i>Superbia</i>
ralia	47
82	<i>Superiores</i> an amicitiam co-
quae temperamenta indi-	lere possint cum infe-
cant	rioribus
82	43
<i>Sitis</i> appetitionibus locum	<i>Superstitio</i> melancholici et
facit	sanguinei unde
30	75
<i>Sobrius</i> quis	<i>Superstitiosus</i> quomodo a
39	probo separetur
<i>Societas</i> sine coniunctione	33
concipi non potest	nimium timet
41	ibid.
<i>Solitudo</i>	an peior atheo
40	ibid.
<i>Sollicitudo</i>	T.
67	<i>Theologi</i> homines in exter-
quomodo augeatur	nis liberos pronuntiant
68	92
<i>Somnus</i> reparat uires	<i>Temperamenta</i> tria unde or-
30	ta
<i>Spes</i> nascitur ex doloribus	62
et uoluptatibus	eorum denominationes. ib.
30	phlegmaticum non est pe-
primarius affectus	culiare
54	ib. et seq.
impulsionem et repulsi-	sanguinei descriptio
nem ponit	63
54	<i>Temperantia</i> quid sub se com-
ab experientia effectuum	prehendat
dependet	38
55	Cholericis
boni ueri et apparentis. ib.	63. 64
recta unde tendat	Melancholici
ibid.	64
inepta ad quid	alterum ab altero differt,
56	quo autem gradu diffi-
unde uarias denominatio-	cile iudicatu
nes accipit	65
56	unde eorum diuersitas. ib.
<i>Spontaneitas</i> an indifferen-	an mutantur
tiam aequilibrii expo-	65. 66. 80
scat.	quomodo misceantur
86	79
<i>Sponte</i> agere quid	80
ib.	melancholico - sanguinea
<i>Spurcities</i>	ridiculosissima
47	80
<i>Stagirita</i> summum bonum et	
malum ignorauit	
100	
ignorauit media ad felici-	
tatem aeternam	
ibid.	

RERVM ET VERBORVM.

<i>Terra</i>	61	ei operam dare, an idem ac Deum sequi	34
<i>Timor</i> homines adducit, ut naturae conformiter agant	30	prima, seruare proportionem naturae humanae	35
Dei, cognitioni naturali de uirtute adiungenda	32	an Dei donum	ibid.
rationalis atheum a non atheo separat	33	de primitiuis earum modis, diligentia, obedientia, simplicitate, inutiliter disputatur	36
irrationalis separat superstitiosum a probo	33	summa perfectione attingi potest	36
primarius affectus	54. 83	absoluta an ab homine expectanda	97
impulsionem & repulsionem ponit	54	gentilium splendida uitia nominat Augustinus. ib.	
ab experientia effectuum dependet	55	<i>Vita</i> beata non est, quae amittitur	19
rectus et ineptus	ibid.	<i>Vitium</i> quid	31. 46
uarias denominationes accipit	56	dicitur malum	ibid.
<i>Tolerantia</i> quomodo differat a continentia	40	tantum unum, sed uarias denominationes accipit	47
<i>Tremor</i>	56	an dentur gradus	48
<i>Tristitia</i>	ibid.	unde oriatur	ibid.
	V.	quomodo ex exemplis oriatur	91
<i>Vacuitas</i> admirationis	19	<i>Voluntas</i> humana primo contemplanda	5
<i>Venefici</i>	70	et intellectus an distincta	7. 8
<i>Veneris</i> stimuli appetitionibus locum faciunt	30	sine actione et passione depingi non potest	8
<i>Veritas</i> moralis an speranda	6	sola non conficit libertatem	85
an absque eius fonte adsequi possit	32	an ante intellectum emendanda	93
<i>Virtuosi</i> non sunt, qui mortem, dolorem, exilium, egestatem timent	40		
solum liberi	87		
<i>Virtus</i> Stoicorum quid	18		
quid	31. 33. 37. 40		
sine agnitione uoluntatis diuinae eam sectari uelimo potest	32		
	Z.	<i>Zelotypia</i> inter amicos exultat	43

